

Srednjovjekovni Ivanić - razvoj i prostorna organizacija naselja

Cepetić, Maja

Source / Izvornik: Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 2015, 33, 21 - 48

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:166069>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Maja Cepetić

SREDNJOVJEKOVNI IVANIĆ – RAZVOJ I PROSTORNA ORGANIZACIJA NASELJA*

Maja Cepetić
Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Rijeka

UDK 94(497.Ivanić)“12/13”
911.372.4:262.3(497.5Zagreb)“12/13”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15.6.2015.
Prihvaćeno: 14.10.2015.

Na temelju povijesnih izvora, očuvanih spomenika graditeljske baštine i terenskog istraživanja autorica pokušava utvrditi povijesne uvjete koji su utjecali na razvoj srednjovjekovnog Ivanića, središnjeg naselja istoimenog posjeda zagrebačkog biskupa, s naglaskom na period 13. i 14. stoljeća. Zahvaljujući dobrom prostornom položaju na velikoj cesti koja povezuje Zagreb i Čazmu, naselje se u drugoj polovini 13. stoljeća razvija u slobodno (biskupsko) trgovište. Izraženiji centralitet, u lokalnom smislu, produkt je niza funkcija (upravno-administrativna, vjerska, prometna, trgovačka, sudska) što ih je imalo srednjovjekovno naselje, a koje su značajno utjecale na njegov razvoj.

Ključne riječi: Slavonija, razvijeni srednji vijek, Zagrebačka biskupija, Ivanić, urbana topografija

Uvod

Biskupski posjed Ivanić prvotno je bio jugozapadnim dijelom velikog dubravskog posjeda, čime je prostorno pripadao zagrebačkom biskupu od vremena osnivanja biskupije u posljednjem desetljeću 11. stoljeća.¹ Prema ispravi kralja Emerika iz 1201. godine ivanički biskupski posjed nalazi se u sastavu dubravskog, kao svojevrsnog “matičnog” posjeda, dok se čazmanski posjed navodi kao zasebna upravna jedinica, čak i godinu ranije.²

* Ovaj prilog je nastao u okviru sveučilišne potpore Sveučilišta u Rijeci, *Srednjovjekovna spomenička baština Kvarnera* (projekt broj 13.04.1.1.2.02).

¹ Maja Cepetić, *Granice srednjovjekovnih biskupskih posjeda Dubrave, Ivanića i Čazme, Starohrvatska prosvjeta*, sv. 3/40, Split 2013., str. 217-234, i tamo spomenutu literaturu.

² *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje CD), prir. Tadija Smičiklas et al., 18 sv., Zagreb 1904.-1990., sv. 3, str. 9-10, 12. Kralj Emerik potvrdio je zagrebačkom biskupu pripadnost posjeda Čazme 1200. (CD 2, str. 354-355), čije su tada reambulirane granice samo preuzete godinu kasnije (CD 3, str. 12) ka-

Do izdvajanja područja ivaničkog biskupskog posjeda došlo je vjerojatno u razdoblju neposredno nakon provale Tatara, jer se 1288. godine u pisanim izvorima pojavljuje Ivanički županat, što upućuje na upravnu samostalnost područja koje se tako naziva te ujedno potvrđuje izdvojenost iz dubravskog posjeda čijim je dijelom bio nešto više od 150 godina.³ S obzirom na ispravu kralja Emerika moguće je opravdano pretpostaviti da je Ivanički posjed, odnosno županat, obuhvaćao područje čija sjeverna granica prati, gledajući s istoka na zapad, liniju rijeka Glogovnica-potok Pritoka-Lupoglav-potok Stara Zelina. Zapadnu granicu određuje tok potoka Stara Zelina, do njegova ušća u Stari Črnc, dok je južnu granicu moguće odrediti tokom Starog Črnca do njegova utoka u rijeku Česmu kojom potom granica nastavlja prema sjeveru. U tom dijelu granični posjed je Moslavina, odnosno biskupska Čazma sjevernije. Istočnu granicu u daljnjem tijeku, s dubravskim biskupskim posjedom, određuje tok Glogovnice od današnjeg Bosiljeva sve do ušća Črnca, južno od današnje Poljane Vrbovečke (sl. 1).⁴

Na razvoj i značaj srednjovjekovnog biskupskog posjeda, ali i njegovih naselja, posebice onog središnjeg, povoljno je utjecao njegov geografski smještaj, svega pedesetak kilometara istočno od središta biskupije, Zagreba. Važna za razvoj bila je i velika srednjovjekovna cesta koja je od sjeverozapada, tj. od velikog prometnog pravca Zagreb-Križevci, vodila preko Lupoglava i današnjeg Kloštar Ivanića nastavljajući jednim krakom u Dubravu, a drugim u Čazmu, kao druga dva centralna naselja istoimenih biskupskih posjeda.⁵ Valja naglasiti da biskupi sve do Tridentskog

da kralj biskupu potvrđuje prava na sve njegove posjede kojima tada upravlja. Podjela velikog posjeda na manje upravne jedinice uklapa se u vremenski kontekst u kojem se na slavonskom području počinju formirati manje upravne jedinice, županati, tako da je novoizdvojene prostorne jedinice velikog posjeda, Ivanić i Čazmu, moguće promatrati upravo u tom svjetlu s obzirom da se oba tijekom 13. stoljeća u izvorima u tom smislu i navode (CD 6, str. 625: *comitatus nostro de Iwanch*; CD 6, str. 652: *comitatus noster Chasmensis*). Na temelju pisanih izvora prvotni veliki dubravski biskupski posjed moguće je u upravno-administrativnom smislu promatrati i kao županiju, s obzirom da se njen kurijalni župan, zadužen za upravljanje u odsustvu biskupa, spominje 1193. (CD 2, str. 265). Dodatno vidjeti bilješku 1.

³ CD 6, str. 625. Dubravski posjed: CD 2, str. 42-43 (1134.), 97 (1163.); CD 3, str. 9-10 (1201.).

⁴ Cepetić, *Granice srednjovjekovnih biskupskih*, str. 225-226. Ivanički biskupski posjed preuzima jugozapadne granice dubravskog biskupskog posjeda koje se detaljnije opisuju ispravom kralja Emerika 1201. godine. Rijeka Glogovnica, kao svojevsna prirodna granica između dvaju područja, određuje i granicu u upravno-administrativnome kontekstu. To je moguće zaključiti prema položaju pojedinih "graničnih" predijalnih posjeda u ivanički (CD 7, str. 359-360; CD 8, str. 388-390), odnosno dubravski županat (CD 8, str. 245-246; CD 11, str. 475).

⁵ Cesta između Čazme i Ivanića spominje se u opisu granica predija Đulinci, smještenom uz južnu obalu Glogovnice, 1299. (CD 7, str. 360: *ad magnam viam ducentem in Iwanch*). Velika cesta je iz Ivanića prema zapadu nastavljala, uz Lipovec i Prečec, prema Lupoglavu nakon kojeg se vjerojatno na širem području današnje Božjakovine spajala na glavni pravac Zagreb-Križevci. Spominje se 1311., orijentirana istok-zapad, u reambulaciji granica predija Lipovec (CD 8, str. 278-279: *ad viam magnam, que ducit ad Zagabriam*), kojeg ubiciram nekoliko kilometara zapadno od današnjeg Kloštar Ivanića gdje se i danas nalazi selo Lipovec. Paškal Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, Kloštar Ivanić 2008., str. 13 donosi podatak da je sprovod biskupa Osvalda Thuza 1499. iz Čazme išao u Ivanić i nakon toga u Božjakovinu da bi dalje nastavio prema Zagrebu, što također upu-

koncila (1545.-1563.) nisu bili obvezni rezidirati u središtima svojih biskupija.⁶ To je omogućilo da većinu vremena mogu biti na svojim vlastelinskim imanjima, u svojim rezidencijama, što je bio slučaj, sudeći prema pisanoj povijesti, i s biskupskim posjedima Dubravom, Ivanićem i Čazmom, odnosno s njihovim istoimenim centralnim naseljima.

Središte ivanićkog posjeda bilo je naselje koje, smatram, možemo izjednačiti s današnjim Kloštar Ivanićem. Arheološki tragovi vezani uz ranije kulture na tom području mogu se utvrditi samo kroz slučajno otkriveno prapovijesno nalazište, zapadno od današnjeg naselja.⁷ Zbog mogućeg pravca antičke ceste na širem području srednjovjekovnog Ivanića u obzir se može uzeti i povoljan utjecaj na naseljavanje u ranijem periodu srednjeg vijeka, no zbog nedostatka arheoloških istraživanja na ovim prostorima tezu valja uzeti sa zadržkom.⁸ Ipak, prapovijesno nalazište svakako je vrijedna indikacija da je kvalitetan prostorni položaj Ivanića, na brežuljku iznad prostrane lonjske nizine, bio prepoznat i prije 13. stoljeća.

Metodološki pristup

Prostornoj organizaciji srednjovjekovnog Ivanića nitko od dosadašnjih istraživača nije pridavao značajniju pažnju, iako, uz pisane izvore i spomenike graditeljske baštine, kao i njihov smještaj i odnos u prostoru, može pridonijeti stvaranju jasnije povijesne slike konkretnog naselja. Istraživanju, koje za cilj ima utvrditi osno-

čuje na utvrđenu srednjovjekovnu prometnu trasu. Također, u zapadnom dijelu današnjeg naselja usporedo s magistralnom cestom prema Lipovcu, s njene južne strane, iza današnjih kuća, prolazi tzv. "Babilonski put". Iako danas nema funkciju puta jer je u segmetima dijelom obiteljskih dvorišta ili je zatrpan zbog niveliranja terena pri gradnji kuća, ipak je uočljiv u obliku jarka širokog oko 6 do 8 metara, dubine oko 1,5 do 2 metra. U naselju Kloštar Ivanić put je moguće pratiti uzduž ceste s njene južne strane, dok pred naseljem Lipovec put prelazi na sjevernu stranu današnje magistralne ceste i nastavlja dalje prema zapadu. Prema riječima starosjedilaca put je bio korišten do izgradnje magistralne ceste početkom 20. stoljeća. Zahvaljujem gđi. Ankici Pribanić iz Udruge "Prijatelji Kloštra" na informacijama vezanima uz "Babilonski put" koji bi smatram mogao dijelom upućivati na srednjovjekovnu prometnu trasu koja je od kloštranskog trga išla prema Lipovcu, Lupoglavu i dalje prema Zagrebu.

⁶ Lelja Dobronić, *Pojave i oblici te tragovi srednjovjekovne kulture na tlu Zagrebačke biskupije, Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 18, Zagreb 1994., str. 113.

⁷ *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*, 2. dopunjeno izdanje, ur. Goran Jakovljević et al., Bjelovar 1997., str. 88 (br. 218, ostava bronce, kultura polja sa žarama); Ratko Vučetić, *Prostorna struktura srednjovjekovnih gradskih naselja u Hrvatskom zagorju i njihov razvoj do 1. svjetskog rata*, neobjavljena magistarska radnja, Zagreb: Filozofski fakultet 2002., str. 29 navodi da se većina srednjovjekovnih utvrda nalazi na položajima koji su utvrđivani i u razdoblju "kulture žarnih polja". Tijekom istraživanja srednjovjekovnih položaja istočne Slavonije općenito je uočena važnost položaja prapovijesnih gradišta za formiranje srednjovjekovnih naselja (Diana Vukičević-Samaržija, *Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji*, Zagreb 1986., str. 28).

⁸ Zvonko Lovrenčević, *Rimske ceste i naselja u bilogorsko-podravskoj regiji (II), Arheološki pregled*, sv. 22, Beograd 1981., str. 204 navodi da se južno od Marče, u Marčanima, "... doista dobro zapaža stari drum u duljini od oko dva km". Na antičku cestu mogla bi upućivati i *via antiqua* spomenuta na marčanskom području, jugoistočno od Kloštar Ivanića, kao jedna od graničnih odrednica pri reambulaciji granica posjeda uz južnu obalu Glogovnice (CD 8, str. 388-390).

ve prostornog izgleda srednjovjekovnog Ivanića, pristupila sam vodeći se stajalištem Milana Preloga koji pojam prostora tumači kao osnovni element analize arhitektonskog stvaralaštva, čime je stvorena mogućnost da se povuku paralele između oblikovanja prostora jednog objekta i prostora čiji oblik stvara više objekata, a što omogućava shvaćanje prostora grada kao “umjetničkog djela”. Posebna pažnja posvećuje se elementima organizacije naselja: položaju naselja u širem prostoru, mreži važnih prometnih pravaca i njihovom utjecaju na prostor naselja, smještaju trga, župne crkve i utvrđenja pri čemu se ti elementi, kada su prisutni, razmatraju u kontekstu vremena u kojem nastaju,⁹ uzimajući u obzir i njihovu namjenu, prvenstveno u kontekstu funkcija koje posljedično utječu na razinu ostvarenog centraliteta naselja.¹⁰ U metodološkom smislu temelj nalazim i u radovima Vladimira Bedenka, Nevena Budaka, Ratka Vučetića, Mirele Slukan Altić te Tajane Sekelj Ivančan koji istražujući konkretne urbane cjeline srednjovjekovne Slavonije donose i važan komparativni materijal.¹¹

Historiografija i stanje istraženosti

Temom srednjovjekovnog Ivanića ponajviše su se bavili povjesničari, a kroz sadašnju historiografiju uočavaju se dva oprečna mišljenja. Pojedini autori smatraju

⁹ Milan Prelog, *Grad kao umjetničko djelo, Život umjetnosti*, sv. 22-23, Zagreb 1975., str. 5-21. Isti, *Studije o hrvatskoj umjetnosti*, Zagreb 1999., str. 181-197. Prelog smatra da osnovne postavke istraživanja polaze od očuvane strukture naselja, obrade pojedinih objekata s opisom, arhitektonskom i fotodokumentacijom, valorizacije cjeline kroz elemente prostorne organizacije, razrade i važnosti pojma ambijentalne vrijednosti te problematiku zaštite povijesnih cjelina pri čemu bi rezultati istraživanja trebali biti polazište u daljnjem urbanističkom planiranju.

¹⁰ Teoriju centraliteta/centralnog mjesta, koju je 1933. iznio Walter Christaller, za cilj je imala utvrditi stupnjeve u ulozi i razvoju gradova. Vidi: Walter Christaller, *Die zentralen Orte in Süddeutschland*, Darmstadt 1968. Kroz utvrđivanje stupnja centraliteta pojedinog mjesta moguće je ustanoviti odnos tog mjesta/naselja prema okolini s obzirom na sve funkcije koje ono može imati (uprava, administracija, sudstvo, trgovina, religija, promet itd.). Opširnije o teoriji centraliteta, kao i njenoj primjeni na prostor Varaždina i okolice, vidjeti: Neven Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku (urbanizacija Varaždinske županije do kraja 16. stoljeća)*, Zagreb – Koprivnica 1994., str. 14-20, 224-225.

¹¹ Vladimir Bedenko, *Križevci, razvoj grada*, Zagreb 1975.; Andre Mohorovičić, Karakter urbane strukture Slavonske Požege u krugu tipologije europskog urbanizma, *Bulletin JAZU*, sv. 52, Zagreb 1982., str. 5-10; Budak, *Gradovi Varaždinske županije*, str. 20-25; Ratko Vučetić, Prostorni razvoj srednjovjekovne Krapine, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 24, Zagreb 2000., str. 7-22; Isti, Prostorna struktura srednjovjekovnih, str. 14-19; Isti, Prostorni razvoj srednjovjekovnih kraljevskih gradova u Podravini, *Podravina*, sv. 2/3, Koprivnica 2003., str. 133-141; Isti, *Prostorni razvoj privilegiranih srednjovjekovnih gradova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj do 18. stoljeća*, neobjavljena doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet 2005., str. 20-22; Mirela Slukan Altić, Razvoj i prostorna organizacija srednjovjekovne Kostajnice, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 25, Zagreb 2007., str. 1-23; Ista, Urbani razvoj i prostorna organizacija srednjovjekovnog Varaždina, *Zbornik OPZ ZPDZ HAZU*, sv. 27, Zagreb 2009., str. 5-33; Tajana Sekelj Ivančan, Neki arheološki primjeri zaposjedanja ruševina antičkih urbanih cjelina u sjevernoj Hrvatskoj tijekom srednjeg vijeka, *Prilozi instituta za arheologiju*, sv. 18, Zagreb 2001., str. 189-212. Korisne su i studije mađarskih istraživača na temu naselja i urbanizacije objavljene u publikaciji *Towns in Medieval Hungary*, ur. László Gerevich, Budapest 1990.

da srednjovjekovno trgovište Ivanić odgovara današnjem Ivanić-Gradu, dok ga drugi poistovjećuju s prostorom današnjeg Kloštar Ivanića.

Znatniju pažnju srednjovjekovnom Ivaniću prvi je pridao Baltazar Adam Krčelić u okviru povijesti zagrebačke stolne crkve, posvetivši “kuriji Ivanić” čitavo poglavlje.¹² Tek Rudolf Horvat opsežnije istražuje povijest Ivanića, od najstarijih vremena do kraja 19. stoljeća, afirmirajući raniji postanak Kloštar Ivanića, no smještajući biskupski kastrum i sjedište Ivanićkog županata u drugoj polovici 13. stoljeća u današnji Ivanić-Grad.¹³ Milan Kruhek nakon gotovo pedesetak godina ponovo daje pregled povijesti Ivanića, u konačnici ne s bitno različitim zaključcima.¹⁴ Franjevac Paškal Cvekan dao je veliki doprinos svojim djelom *Franjevci u Ivaniću* gdje se starijom povijesću Ivanića bavi u uvodnim poglavljima, uglavnom se osvrćući na povijesne izvore te demantirajući neke zaključke prethodno navedenih autora koji u većoj mjeri srednjovjekovne povijesne dokumente pripisuju naselju Ivanić na mjestu današnjeg Ivanić-Grada, a ne, kao što on misli da je ispravno, današnjem Kloštar Ivaniću.¹⁵ Vjekoslav Klaić, koji se u svom radu *Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*, Ivanića dotiče vrlo šturo,¹⁶ daje, kao i netom spomenuti P. Cvekan, oprečne zaključke o položaju srednjovjekovnog naselja Ivanić kao centra Ivanićkog županata, u odnosu na spomenute R. Horvata i M. Kruheka. Zbornik radova *900 godina Ivanicha* donosi niz radova koji se bave temama iz povijesti Ivanića, zanimljivih i značajnih i za razdoblje srednjeg vijeka. Autori koji su se doticali najranijeg spomena Ivanića kroz svoje radove nigdje ne spominju 1093. godinu kao godinu prvog spomena naselja, no “devetstoti rođendan Ivanića” ipak je obilježen.¹⁷ Određenu pažnju povijesti srednjovjekovnog Ivanića posvetio je relativno nedavno i Andrija Lukinović publikacijom *Župa Ivanić-Grad*, dok ga se u međunarodnoj historiografiji autori dotiču tek usputno, najčešće ga izjednačavajući s današnjim Kloštar Ivanićem.¹⁸

¹² Baltazar A. Krčelić, *Povijest Stolne crkve zagrebačke*, preveo Zlatko Šešelj, Zagreb 1994., str. 73-76.

¹³ Rudolf Horvat, *Ivanić-Grad, spomenica izdana uz otkriće spomen-ploče Đuri Stjepanu Deželiću*, Ivanić-Grad 1931., str. 9-11.

¹⁴ Milan Kruhek, *Ivanić-Grad, prošlost i baština*, u: *Ivanić-Grad, prošlost i baština*, ur. Berislav Kezele et al., Ivanić Grad 1978., str. 7-11. Autor je ostao pri istim zaključcima i u recentnoj monografiji *Ivanić-Grada: Isti, Ivanić-Grad u povijesnom obzoru*, u: *Grad Ivanić-Grad*, ur. Alojz Jembrih, Palma Klun-Posavec, Ivanić-Grad 2013., str. 13-30.

¹⁵ Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, str. 12-16. Prvo izdanje monografije datira u 1979. godinu.

¹⁶ Vjekoslav Klaić, *Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*, Zagreb 1880., str. 103-104.

¹⁷ Paškal Cvekan, *Župna crkva Blažene Djevice Marije u Ivaniću – proštenjarska*, u: *900 godina Ivanicha*, ur. Božo Rudež, Kloštar Ivanić – Ivanić Grad – Križ 1994., str. 119-132; Josip Barbarić, *Diplomatički i ostali pisani izvori za povijest Ivanića i njegova kraja (1246-1808)*, u: *900 godina Ivanicha*, str. 180-237; Franjo Šanjek, *Biskup Stjepan II. Babonić*, u: *900 godina Ivanicha*, str. 275-279.

¹⁸ Andrija Lukinović, *Župa Ivanić-Grad*, Zagreb 2007., str. 11-22. Pál Engel, *Magyarország a középkor végén*, Budapest, 2001. (CD izdanje) srednjovjekovni Ivanić izjednačava s današnjim Kloštar Ivanićem, dok Georg Heller, *Comitatus Crisiensis. Veröffentlichungen des Finnisch-Ungarischen Seminars an der Universität München*, München 1978., str. 102, 118 radi razliku samo na temelju spomena crkve sv. Marije ili opatica, što vezuje uz današnji Kloštar Ivanić, dok ostale pisane spomene veže uz Ivanić-Grad.

Povijest umjetnosti svojim istraživanjima doticala se prvenstveno spomenika sakralne graditeljske baštine. Crkvom sv. Marije najdetaljnije se bavio Zorislav Horvat koji je promatra u kontekstu lokalnog tipa kasnosrednjovjekovne sakralne gradnje kakve nalazimo u Dubravi i Križu.¹⁹ Kasnogotička crkva sv. Ivana Krstitelja, izvorno crkva franjevačkog samostana, u stručnom je smislu bolje istražena što su omogućili opsežni restauratorski radovi koji se privode kraju. Pažnja istraživača bila je u manjoj mjeri usmjerena na samostan koji se s južne strane vezuje na crkvu.²⁰

Ivanić u pisanim povijesnim izvorima

U pisanim se izvorima naselje prvi puta pojavljuje 1246. godine u povelji Stjepana II., kojom se navodi se da je sagrađena crkva u čast Sv. Marije u naselju Ivanić i da su u nju pozvane opatice koje su darovana dobra beskorisno rasipale i bez dopuštenja otišle.²¹ Stoga na zamolbu kralja Bele i njegove žene biskup u istu crkvu dovodi druge redovnice. Prema navedenom naselje već tada postoji, jer se crkva gradi u naselju (*villa*) Ivanić, a njenu gradnju ispravno je smjestiti u vrijeme biskupovanja Stjepana II., u razdoblju prije provale Tatara, tj. prije 1242. godine.²² Crkvu titulara sv. Marije (Uznesenja bl. Djevice Marije) nalazimo u današnjem Kloštar Ivaniću.

U istom se dokumentu navodi da se opaticama za uzdržavanje daju sve desetine stanovnika novog naselja Ivanić (*nova villa Iwanch*). Upravo je tumačenje sintagme “*novog naselja Ivanić*” u historiografiji donijelo različite zaključke. Dio autora to doslovno tumači kao nastanak novog naselja imenom Ivanić, povezujući to naselje s današnjim Ivanić-Gradom, dok je manji dio istraživača ostao pri Kloštar Ivaniću.²³ S obzirom na prvu konstataciju postavlja se pitanje o razlogu osnivanja istoimenog naselja nekoliko kilometara dalje, čime bi oba naselja zadržala identično ime kroz svoje daljnje postojanje tijekom kasnijeg srednjeg vijeka. Uz to želim naglasi-

¹⁹ Zorislav Horvat, Rezultati istraživanja na crkvi sv. Marije i crkvi sv. Križa, u: *900 godina Ivaniča*, str. 357-382; Isti, Nove spoznaje o župnim crkvama u Kloštar Ivaniću, Križu i Dubravi, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 22-23, Zagreb 1996.-1997., str. 95-110.

²⁰ Bianda Matica, Samostanski kompleks sv. Ivana Krstitelja u Kloštar Ivaniću, u: *900 godina Ivaniča*, str. 102-112; Krasanka Majer, Prilog poznavanju crkve sv. Ivana Krstitelja u Kloštar Ivaniću, *Peristil*, sv. 49, Zagreb 2006., str. 65-76; Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, str. 46-47.

²¹ CD 4, str. 308-309.

²² Na razdoblje gradnje crkve upućuju V. Klaić, *Zemljopis zemalja*, str. 103; Cvekan, *Župna crkva*, str. 122; Barbarić, *Diplomatički i ostali*, str. 183; Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, str. 17. Detaljnu povijesno-umjetničku analizu crkve sv. Marije pripremam kao zaseban rad pa joj ovdje neću posvetiti mnogo pažnje u tom aspektu s obzirom na to da je fokus ovog rada na razvoju i prostornoj organizaciji naselja.

²³ V. Klaić, *Zemljopis zemalja*, str. 103; R. Horvat, *Ivanić-Grad*, str. 21-27; Kruhek, *Ivanić-Grad*, str. 9 ukazuju na današnji Ivanić-Grad kao sljednika novog naselja Ivanić. Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, str. 17-19; Barbarić, *Diplomatički i ostali*, str. 182; Lukinović, *Župa Ivanić-Grad*, str. 11-13 upućuju na Kloštar Ivanić. Heller, *Comitatus Crisiensis*, str. 102, 118 radi razliku između dva naselja s obzirom na spomen crkve sv. Marije. Iako su pojedini autori već upozorili na diskutabilnost smještaja “*novog naselja Ivanić*” na mjesto današnjeg Ivanić-Grada, novom monografijom Ivanić-Grada izdanom 2013. godine ostalo se pri istim zaključcima. Vidi: Kruhek, *Ivanić-Grad u povijesnom*, str. 16-23.

ti i prostorne predispozicije koje s obzirom na karakteristike srednjovjekovnih položaja svakako idu u prilog današnjem Kloštar Ivaniću, smještenom na blagoj uzvisini iznad lonjske nizine, nego Ivanić-Gradu, smještajem vrlo usko vezanom uz plavnu rijeku Lonju.²⁴

Uz desetinu stanovnika novog naselja Ivanić navode se i prihodi od pijacovine (*tributum fori*), dajući tako posredno do znanja da trgovina u naselju u određenom obliku postoji, odnosno da naselje u tom periodu već ima funkciju trga. To ponovo govori u prilog današnjeg Kloštar Ivanića, kao tada već postojećeg srednjovjekovnog naselja na nižem razvojnom stupnju, u kojem Stjepan II. gradi samostansku crkvu sv. Marije. Uz novo naselje u doslovnom smislu, teško se može, bar u prvih nekoliko desetaka godina postojanja, vezivati funkcija lokalnog trgovišta. U ovom slučaju važno je sagledati i ulogu bitne osobe onog vremena, biskupa Stjepana II., koji je bio veliki graditelj i (su)kreator mnogih ideja, uz što mu se može pripisati i utemeljenje “novih” naselja – time bi se sintagma “novo naselje Ivanić” jednostavno protumačila kao naselje koje utemeljuje Stjepan II. kao biskup zagrebački, predodređujući mu tako niz novih funkcija, što će tijekom daljnje povijesti pozitivno utjecati na njegov razvoj i značaj u lokalnim okvirima.²⁵

Ranijim istraživanjima utvrđeno je da je spomenuti samostan redovnica u Ivaniću prvi ženski samostan na području Zagrebačke biskupije.²⁶ U povelji Stjepana II. posredno se spominju dvije skupine redovnica: redovnice koje su ondje boravile do provale Tatara te su najvjerojatnije u jeku tih zbivanja otišle, te nove redovnice koje su 1246. godine dovedene na zahtjev kralja Bele IV. i kraljice; pisani izvor ne navodi pripadnost redovnica određenom crkvenom redu. Samostan, pripadnošću definiran “redom sv. Benedikta”, prvi se puta spominje 1377. godine u pismu pape Grgu-

²⁴ Kao primjer često se spominju “Stara” i “Nova” Čazma, međutim ta se dva naselja kroz povijesne dokumente jasno razlikuju kao *Vetus Chasma* (za staru Čazmu, današnju Ivansku) i *Novus Chasma* (za novu Čazmu, današnju Čazmu) (CD 3, str. 369-374), čime se ukazuje na dva različita naselja još tijekom 13. stoljeća, ali i kasnije. Teško je prihvatiti da bi kod Ivanića moglo biti drugačije, tj. da bi se i u samim počecima zadržalo identično ime za oba naselja do u kasni srednji vijek kada se u pisanim izvorima pojavljuje Ivanić Lonja. O prostornim predispozicijama Kloštar Ivanića bit će više riječi u kasnijem tekstu.

²⁵ Na tragu takvog zaključka piše i Lukinović, *Župa Ivanić-Grad*, str. 12. To je slučaj i kod Čazme koja se također naziva “novim naseljem”. Dodatno vidjeti prethodnu bilješku. Stjepan II., koristeći znanja i iskustva stečena tijekom školovanja i kancelarske službe na kraljevskom dvoru Andrije II., započeo je s ostvarenjem preporoda svoje biskupije na vjerskom, gospodarskom, prosvjetiteljskom i kulturnom polju. Vidjeti Neven Budak, Zagrebački biskup Stjepan II., suvremenik Tome Arhidakona, u: *Toma Arhidakon i njegovo doba*, ur. Mirjana Matijević Sokol – Olga Perić, Split 2004., str. 153-158; Mirjana Matijević-Sokol, Prozopografska crtica o zagrebačkom biskupu Stjepanu II. (1225.–1247.), u: *Zbornik Nikše Stančića*, ur. Iskra Iveljić, Zagreb 2011., str. 55-64; Ivan Basić, O pokušaju ujedinjenja zagrebačke i splitske crkve u XIII. stoljeću, *Pro tempore. Časopis studenata povijesti*, sv. 3, Zagreb 2006., str. 25-44; Vladimir P. Goss, Bishop Stjepan II and Herceg Koloman and the Beginnings of the Gothic in Croatia, *Hortus artium medievalium*, sv. 13, Zagreb 2007., str. 211-224.

²⁶ Lukinović, *Župa Ivanić-Grad*, str. 21.

ra XI.²⁷ Sklona sam se prikloniti istraživačima koji smatraju da su opatice koje dolaze u Ivanić nakon 1242. moguće bile i cistercitskog reda, ponajviše jer cisterciti kao red nastaju na benediktinskim regulama. Također, jasno je da nove redovnice u Ivanić dolaze na zamolbu Bele IV. i njegove žene, pa u skladu s jačom povezanošću kraljevske kuće Arpadovića s cistercitskim redom tijekom 13. stoljeća to može biti još jedan važan indikator koji bi upućivao na pripadnost opatica cistercitskom redu. Naime, benediktinci su imali izraženiju ulogu u periodu pokrštavanja i konsolidacije Kraljevstva (10.-12. stoljeće), da bi s vladavinom Bele III. (1172.-1196.) i značajnijim otvaranjem zemlje prema Zapadu primat počeli preuzimati cisterciti.²⁸

Nadalje, 1246. godine spominje se i posjed koji biskup daruje novim redovnicama, a koji su posjedovale i one prijašnje. Posjed se prema izvoru nalazio uz rijeku Čemernicu koju je moguće izjednačiti s današnjim istoimenim potokom sjeveroistočno od Kloštar Ivanića. Uz to biskup im poklanja i dva domaćinstva s kmetovima te kuriju i kuće smještene uz crkvu sv. Marije.²⁹

Sljedeći pisani spomen Ivanića je četrdesetak godina kasnije, u ispravi koju izdaje zagrebački biskup Ivan I. (1288.-1295.). Isprava izdana 1288. godine redovnicama u Ivaniću potvrđuje darovnicu Stjepana II. te donosi još nekoliko važnih podataka za razumijevanje povijesti naselja.³⁰ U njenom drugom dijelu, koji se odnosi na davanje pijacovine, naselje se spominje kao slobodno naselje Ivanić (... *libera villa nostra de Iwanich* ...), što ukazuje na postupak biskupa koji podizanjem naselja (*villa*) na razinu slobodnog naselja (*libera villa*) na neki način pokušava pratiti hercega i kralja u osnivanju slobodnih kraljevskih gradova na slavonskom području koje se intenzivira upravo sredinom 13. stoljeća.³¹ Po prvi puta spominje se i čitav županat koji nosi

²⁷ CD 15, str. 265: *abbatissa et conventus monasterii beate Marie de Iwanich ordinis sancti Benedicti*. Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, str. 20-21 se na osnovu pisma iz 1377. zalaže za red benediktinki; R. Horvat, *Ivanić-Grad*, str. 9-10 ukazuje na moguće opatice premonstrantskog reda imajući u vidu dokument biskupa Osvalda Thuza iz 1469. godine. Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976., str. 281, kao i Neven Budak i Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb 2006., str. 185 te Lukinović, *Župa Ivanić-Grad*, str. 16-21 spominju cistercitski red vjerojatno imajući u vidu kasniji dokument pape Inocenta VII. iz 1484., odnosno biskupa Thuza iz 1499. u kojima se spominju cistercitkinje. Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. 3, Split 1965., str. 243 navodi opatice u Ivaniću kao cistercitkinje te dodaje da to nije jedina zamjena cistercitkinja benediktinkama u pisanoj korespondenciji pape i dijecezanskih biskupa.

²⁸ Pál Engel, *The Realm of Saint Stephen: A History of Medieval Hungary, 895-1526*, London 2001., str. 43.

²⁹ Položaj konkretnog posjeda obradit će se kasnije u tekstu u okvirima područja oko naselja Ivanić, a o smještaju kmetskih domaćinstava, kurije i kuća bit će više riječi u okviru prostorne organizacije naselja.

³⁰ CD 6, str. 625.

³¹ Biskup je dotadašnjim naseljima (*villa*), pretpostavljeno onima koja su u tom vremenu imala svojevrsni gospodarski potencijal, davao viši pravni status pokušavajući im privilegijama olakšati budući razvoj. Dokumentom datiranim u period 1295.-1303. godine zagrebački biskup privilegira naselje Vugrovec (*nove libere ville nostre de Vgra*) kao središte istoimenog posjeda (CD 7, str. 217-218). Taj dokument mogao bi upućivati na sličnosti, odnosno na povlastice i općenito odnos biskupa prema slobodnim naseljima koja je privilegirao i na svojim drugim vlastelinstvima. Ra-

naziv Ivanić. Uz njega su spomenuti njegovi predijalci i kastrenzi (... *predialibus nostris et castrensibus in comitatu nostro de Iwanch* ...). Već je V. Klaić ispravno zaključio "... da je tada u *Ivaniću gornjem* bio grad (*castrum*), a samo mjesto da je bilo središte županiji, kojoj je župan bio sam biskup zagrebački".³² Neki autori koji su se nakon V. Klaića bavili poviješću Ivanića slobodno naselje Ivanić interpretiraju kao novi Ivanić (Ivanić-Grad) te posljedično u njega smještaju biskupski *castrum* i sjedište istoimenog županata.³³ Interpretirajući ovu ispravu smatram da treba ostati na tragu spomenute interpretacije V. Klaića, jer nema razloga da biskup seli sjedište svojeg tek izdvojenog posjeda, odnosno županata, i smješta *castrum* na relativno lošiji strateški položaj u močvarnu lonjsku nizinu kada već ima dobrotvrđeni položaj s razvijenim trgovišnim naseljem na brežuljku na kojem se nalazi današnji Kloštar Ivanić. Također, daljnji argument jest da je današnji Kloštar Ivanić smješten na cesti koja je vodila iz centra biskupije, Zagreba, preko Božjakovine i Lupoglava kroz srednjovjekovni Ivanić dalje prema druga dva centra biskupskih posjeda, Dubravi i Čazmi, što je nesumnjivo povoljno utjecalo na gospodarski razvoj naselja.³⁴ Današnji Ivanić-Grad prvi se puta najvjerojatnije spominje krajem 15. stoljeća u izračunima poreza biskupa Osvalda Thuza kao "Selo ispred tvrđave", da bi se 1503. naselje prema svom smještaju nazvalo *Ivanich Lonja*.³⁵ Prema do sada utvrđenome smatram da je razvidno da se svi srednjovjekovni dokumenti koji spominju Ivanić u razdoblju prije 15. stoljeća s velikom vjerojatnošću odnose na današnji Kloštar Ivanić.

zlike u položaju između kraljevskih i vlastelinskih, biskupskih *villa* u stoljetnom razvoju utjecale su da se biskupske *villae* rijetko uspjele razviti u prave gradove, promatrajući ih kroz društvene i gospodarske aspekte. Dodatno vidjeti Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb 1972., str. 173-174; Budak, *Gradovi Varaždinske županije*, str. 23-25, 42. Moguća potvrda da su vlastelinske *liberae villae* svojevrstni pandan slobodnim kraljevskim gradovima mogao bi biti i u terminu *libera villa regis* kojim su određeni neki kraljevski gradovi u prvoj polovici 14. stoljeća (detaljnije vidi: Vučetić, *Prostorni razvoj privilegiranih*, str. 3).

³² V. Klaić, *Zemljopis zemalja*, str. 104.

³³ R. Horvat, *Ivanić-Grad*, str. 21: "... osnovano je novo trgovište na rijeci Lonji, južno od Ivanić-Kloštra. Tamo se prvi put godine 1288. spominje *libera villa* t. j. slobodno mjesto. ... Imenom *libera villa* zove se taj novi Ivanić za razliku od staroga Ivanića, koji je postojao već odavna, ali čiji žitelji su i nadalje ostali biskupovi kmetovi. Tu je eto zametak današnjega grada Ivanića. ... Tamo je biskup zagrebački valjda odmah prigodom njegova osnutka podigao svoj *castrum*, što znači utvrđeni dvorac ...". Sličan zaključak izvodi i Kruhek, *Ivanić-Grad*, str. 19-20: "Postoji mogućnost da je ovom naselju, osnovanom na lonjskom otoku od biskupa Stjepana II. Babonića, dao povlastice slobodnog trgovišta i biskup Ivan I. ... Ova isprava (iz 1288., op.a.) iako za našu tvrdnju izvor drugog reda, daje nam pravo na zaključak da se Ivanić-Grad ubraja među ona stara naselja u Hrvatskoj koja su vrlo rano stekla posebna prava i povlastice u feudalnom društvenom uređenju srednjovjekovne Hrvatske". Iako se navedene isprave malo dotakao, zaključci Cvekana ostaju na tragu Klaićevih. Vidi Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, str. 12, 19. Također Lukinović, *Župa Ivanić-Grad*, str. 12-14. Vidi i bilj. 23-24.

³⁴ Vidi bilješku 5.

³⁵ Josip Adamček, *Vlastelinstva Čazma, Ivanić i Dubrava u srednjem vijeku*, u: *Čazma u prošlosti i danas, 1226-1276*, ur. Hrvoje Tartalja et al., Čazma 1979., str. 97 donosi popis davanja po seoskim općinama kao manjim upravnim jedinicama biskupskih posjeda na kraju 15. stoljeća.

Ivanić se kao slobodno naselje spominje i 1311. godine kada zagrebački biskup Augustin Kažotić potvrđuje Jakobu Blagonjinom kupnju posjeda Lipovec u Ivanićkom županatu.³⁶ Interpretacija reambuliranih granica predijalnog posjeda Lipovec omogućava utvrđivanje njegova smještaja svega nekoliko kilometara sjeverozapadno od današnjeg Kloštar Ivanića, uz rijeku Lonju, na trasi velike srednjovjekovne ceste prema Lupoglavu i dalje prema Zagrebu.

Povlastice koje 1246. ivanićkim opaticama daje zagrebački biskup Stjepan II. te koje nezantno proširuje i potvrđuje biskup Ivan I. 1288. godine, potvrđuju 1327. biskup Ladislav de Kobol (1326.-1343.) te 1348. godine biskup Jakob iz Piacenze (1343.-1348.).³⁷

U prvom popisu župa Zagrebačke biskupije 1334. godine crkva sv. Marije navodi se kao župna, a uz nju se kao filijalna kapela navodi ona sv. Nikole u Lupoglavu.³⁸ Ukoliko bi se prema iznesenim tvrdnjama nekih autora novo naselje Ivanić, pa i biskupsko središte s utvrđenjem, nalazilo na mjestu današnjeg Ivanić-Grada tijekom druge polovice 13. stoljeća, to bi u međuvremenu do prvog popisa župa 1334. godine zasigurno privuklo stanovništvo, što bi rezultiralo osnivanjem župe ili bar filijalne kapele kao što je bila ona sv. Nikole u Lupoglavu.³⁹ Župa u srednjovjekovnom Ivaniću, kao i njena filijalna lupoglavska kapela, ne spominju se u sljedećem popisu župa 1501. godine.

Tijekom biskupovanja Ladislava de Kobola (1326.-1343.) na biskupskim posjedima započinje predijalna buna, a u tom kontekstu prvi se puta spominje ivanićki kastrum. Dokument iz 1335. godine kojim biskup izdaje nalog protiv svih koji vrše nasilje nad crkvenim dobrima, posebice biskupskim, izdan je u kastrumu Ivanić (... *datum et actum in castro nostro de Iwangh* ...). Sljedeće godine, 1336., kao produkt sabora održanog u Čazmi izlazi dokument kojim se pojedini predijalci lišavaju posjeda, jer su između ostalog htjeli opljačkati i razrušiti novi kastrum u Ivaniću (... *item castrum nostrum novum in Iwangh constitutum deponere et destruere procuraverunt* ...). Naredne godine biskup Ladislav izdaje dokument u novom kastrumu Ivanić (... *datum in castro nostro novo de Iwangh* ...).⁴⁰ Prema dva posljednje navedena dokumenta očito je da se radi ili o obnovljenom ili o novoizgrađenom biskupskom kastrumu u Ivaniću, jer s obzirom na dokument biskupa Ivana I. iz 1288. godine s velikom sigurno-

³⁶ CD 8, str. 278: *libera nostra villa de Juanch*.

³⁷ Za detaljniju interpretaciju navedenih dokumenta vidjeti Barbarić, *Diplomatički i ostali*, str. 183-184.

³⁸ Josip Buturac, *Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*, *Starine*, sv. 59, Zagreb 1984., str. 95.

³⁹ Lukinović, *Župa Ivanić-Grad*, str. 21-22 navodi da je u današnjem Ivanić-Gradu 1789. godine osnovana lokalna kapelanija koja je 1804. godine dobila status samostalne župe. Vizitacija iz 1679. navodi kapelu sv. Petra *in Suburbio Ivanich*, sagrađenu od drveta (Stjepan Kožul, *Sakralna umjetnost bjelovarskoga kraja*, Zagreb 1999., str. 82). Današnja župna crkva u Ivanić Gradu, s obzirom na titular, svojevrsni je slijednik navedene.

⁴⁰ CD 10, str. 205-206, 257, 357. Više pažnje ivanićkom kastrumu bit će posvećeno u daljnjem tekstu unutar prostorne organizacije naselja.

šću možemo tvrditi da je kastrum postojao u drugoj polovici 13. stoljeća, odnosno da nastaje najkasnije s uspostavom Ivaničkog županata kao zasebne upravo-administrativne jedinice. Također, opća politika kraljevstva u tom razdoblju nametala je pojačano utvrđivanje teritorija u strahu od nove moguće provale Tatara.⁴¹ Prema tome smatram da je najvjerojatnije ivanički biskupski kastrum tridesetih godina 14. stoljeća samo dodatno obnovljen i ojačan s obzirom na pojačane nemire uzrokovane pobunom društvenog sloja predijalaca.

Biskup Eberhard Alben 1404. godine izdaje povelju žiteljima trgovišta Ivanić kojim im potvrđuje već podijeljene slobode koje su uživali od utemeljenja i samih početaka slobodnog naselja Ivanić.⁴² Ovaj dokument, iako s početka 15. stoljeća, ovdje navodim jer potvrđene slobode, kako se navodi, žitelji Ivanića imaju od utemeljenja slobodnog naselja (... *ab olim, videlicet tempore foundationis et inceptionis eiusdem libere ville Ivaniich* ...), za što se kao *terminus ante quem* može uzeti 1246. godina kada biskup Stjepan II. utemeljuje "novo" naselje. U odredbama koje se navode važno je istaknuti nekoliko činjenica koje upućuju na svojevrsne privilegije koje je Ivanić kao *libera villa* imao: sloboda biranja seoskog suca kojeg potvrđuje biskup, izuzeće od plaćanja poreza, mogućnost oporučnog ostavljanja imanja potomcima, mogućnost selidbe, ali uz odobrenje biskupa, te odredba koja ukazuje na to da stanovnici Ivanića smiju koristiti šume na način kako se njima koriste biskupski jobagioni u Ivaniću, što upućuje da su se šumska područja na posjedu u većoj mjeri koristila kao zajedničko, opće dobro. Desetinu s imanja koja pripadaju slobodnom naselju Ivanić podložnici moraju i dalje davati redovnicama samostana sv. Marije u Ivaniću. Iz dokumenta je također jasno da se glavni godišnji sajam održavao na blagdan Velike Gospe, jer se odredbama donosi da se tri dana prije i poslije tog blagdana nitko ne može pozivati na sud zbog nekog ranijeg zlodjela, već se sud u većoj mjeri u tih šest dana usredotočuje na zlodjela počinjena tijekom sajmišnih dana. Spomen suca, odnosno suda, ukazuje na još jednu funkciju naselja koja također pozitivno utječe na razinu ostvarenog centraliteta u lokalnim okvirima.

Nadalje, da se glavni sajam održavao na blagdan Velike Gospe dodatno potvrđuje i dokument izdan od kralja Sigismunda godinu kasnije koji oslobađa sajam, od-

⁴¹ Nakon provale Tatara kralj Bela IV. je nizom pravila i postupaka u strahu od ponovne moguće provale naredio utvrđivanje postojećih utvrda kao i gradnju novih kako bi se područje Kraljevstva što bolje utvrdilo. To je rezultiralo rapidnim rastom broja utvrđenja u razdoblju druge polovine 13. stoljeća na cjelokupnom teritoriju Zemalja krune Sv. Stjepana (Erik Fügedi, *Castle and Society in Medieval Hungary (1000-1437)*, Budapest 1986., str. 50-64). Uz to i papa Inocent IV. 1247. godine u svom pismu ostrogonskom i kaločkom nadbiskupu nalaže da njihovi sufragani trebaju omogućiti gradnju i utvrđivanje mjesta kako bi se ljudi mogli spasiti ukoliko se za to ukaže potreba (Andrija Lukinović, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Zagreb 1995., str. 71).

⁴² R. Horvat, *Ivanić-Grad*, str. 23-27 kao razlog potvrđivanja prava građanima slobodnog naselja Ivanić spominje da je osamdesetih godina 14. stoljeća na području Ivaničkog županata, u jeku izbora Žigmunda Luksemburškog za hrvatsko-ugarskog kralja, vladala pobuna u kojoj su dosadašnje povelje s povlasticama nestale u pljački koju je predvodio Ladislav od Lučenca. Povlastice Ivanićana koje se navode istovjetne su onima koje imaju biskupovi podanici u Čazmi. Dodatno vidjeti Barbarić, *Diplomatički i ostali pisani izvori*, str. 200-203.

nosno trgovce koji dolaze od svih daća koje su se ubirale ulaskom na teritorij Otoka Ivanić.⁴³ Upravo je održavanje godišnjeg sajma na blagdan Velike Gospe, zaštitnice naselja, najvažniji argument koji srednjovjekovni Ivanić određuje kao današnji Kloštar Ivanić. Crkva sv. Marije i danas je župna crkva naselja, a svake godine 15. kolovoza održava se “glavni godišnji sajam”.

Razvoj uspješnog srednjovjekovnog trgovišta Ivanić prekinut je dolaskom Osmanlija na ova područja sredinom 16. stoljeća čime raste značaj donjeg Ivanića, današnjeg Ivanić-Grada, u kojem se u tom razdoblju gradi nova protuosmanska utvrda te novo naselje time u daljnjoj povijesti preuzima važniju ulogu.

Prostorna organizacija srednjovjekovnog naselja

Promatrajući položaj današnjeg Kloštar Ivanića, uočava se njegov smještaj na uzdignutom brežuljku s kojeg se prostire pogled u smjeru jugozapada na prostranu lonjsku nizinu. Strateški dobar položaj očituje se i u vizualnoj komunikaciji sa Siskom na jugozapadu, Zagrebom na sjeverozapadu, Križevcima i Dubravom na sjeveru, odnosno sjeveroistoku, te s Križem smještenim na jugoistočnoj granici posjeda. Promatrajući teritorij ivaničkog biskupskog posjeda, odnosno istoimenog županata, uočava se prostorni smještaj današnjeg Kloštar Ivanića u gotovo samom centru (sl. 1).

Prostorne karakteristike užeg područja srednjovjekovnog naselja Ivanić svojim brežuljkastim izgledom omogućavale su dobru zaštićenost naselja. U prostoru se očituju prirodne barijere koje su mogle imati svojevrsnu ulogu gradskih bedema kojih u fizičkom obliku, koliko je za sada poznato, nije bilo. Te prirodne grede koje opasuju naselje, posebice s njegove istočne i jugozapadne strane prema prostranoj lonjskoj nizini, imale su utjecaj na formalne karakteristike pri razvoju srednjovjekovnog naselja smještenog na centralnom hrptu brežuljka.

O nastanku naselja poznato je vrlo malo, no moguće je pretpostaviti da dolaskom biskupa Stjepana II. sredinom 13. stoljeća ono doživljava svojevrsni procvat. Na Stjepana II. možemo gledati kao na utemeljitelja novog naselja, predodređenog da postane sjedište ivaničkog biskupskog posjeda, odnosno županata. Treba prihvatiti da je Ivanić već postojeće naselje koje daljnjim razvojem tijekom 13. stoljeća, najkasnije za vrijeme biskupovanja Ivana I., postaje slobodno biskupsko trgovište – *libera villa*.

Prije dolaska Stjepana II. na čelo Zagrebačke biskupije valja pretpostaviti postojanje manjeg naselja koje je imalo kapelu ili crkvu titulara sv. Ivana (Krstitelja) po kojoj i dobiva ime.⁴⁴ Druga mogućnost, koja se doduše čini manje vjerojatnom, jest

⁴³ Barbarić, *Diplomatički i ostali*, str. 183-184. Otok Ivanić sintagma je koja označava područje ivaničkog biskupskog posjeda, odnosno županata, čije granice većim dijelom određuju tokovi rijeke, dok se u centralnom dijelu nalazi geografski više područje koje pokriva šuma Marča i njeni obronci čime je cjelokupno područje moguće doživjeti kao “otok”.

⁴⁴ Krčelić, *Povijest Stolne crkve zagrebačke*, str. 73 navodi da naselje dobiva ime po zagrebačkom biskupu Ivanu I. (1288-1295). Kasniji istraživači Kruhek, *Ivanić-Grad*, str. 10-11 te Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, str. 12 to negiraju upućivanjem na povelju Stjepana II. iz 1246. godine u kojoj se već spominje ime Ivanić (*Iwanch*), a koju u prijepisu donosi i povelja Ivana I. iz 1288. godine.

da je ime patrimonijalnog nastanka, čime bi Ivanić dobio ime po Ivanu kao svojevrsnom predstavniku tamo živućeg roda.⁴⁵ Na raniji postanak naselja upućuje i njegov oblik sastavljen od dva nukleusa koji oblikuju dvojni tip gradišta.⁴⁶ U ranijoj strukturi naselja dvojno gradište prema indicijama bilo bi smješteno na uzvišenijem, danas istočnom dijelu naselja, gdje se u razvijenom srednjovjekovlju nalazi biskupski kastrum, odnosno u kasnom srednjem vijeku južnije od njega gotička franjevačka crkva sv. Ivana Krstitelja.

Iako je spomenuto kasnogotičko zdanje bilo predmetom niza zaštitnih radova i popratnih istraživanja, ono što je nažalost izostalo je arheološko istraživanje unutrašnjosti objekta, odnosno prostora neposredno oko njega, koje bi ili potvrdilo ili opovrglo postojanje ranije graditeljske strukture na tom mjestu. Indikativni parametar za postojanje ranije graditeljske strukture sakralnog tipa s titularom sv. Ivana jest da se spomenuta franjevačka crkva gradi na samom početku 16. stoljeća, na što upućuju i vidljive stilske forme, no ono na što treba usmjeriti pažnju jest da srednjovjekovni Ivanić gotovo stoljeće prije tog vremena ima pravo sajmovanja na blagdan sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja). S obzirom na činjenicu da se održavanje godišnjih sajмова veže uz svece zaštitnike crkava konkretnih naselja, i s obzirom na spomenutu mogućnost izvora imena naselja Ivanić, treba pretpostaviti ranije postojanje sakralne gradnje titulara sv. Ivana Krstitelja koju je dolaskom franjevaca početkom 16. stoljeća zamijenilo i danas značajno kasnosrednjovjekovno sakralno zdanje šireg moslavačkog područja.⁴⁷ Prema navedenom, taj danas istočni dio naselja može se smatrati prvotnom, odnosno najranijom jezgrom, koja je u svojoj dvojnosti mogla sadržavati mjesto sjedišta ranije župe (u upravnom smislu) te mjesto prvotne župe (u crkvenom smislu) iz koje se naselje nastavlja formirati i razvijati s obzirom na daljnje povijesne okolnosti koje nastupaju s razdobljem druge četvrtine 13. stoljeća kada naselje gradnjom crkve sv. Marije dobiva nova prostorna obilježja (sl. 2).

Samostanska crkva sv. Marije, koja je obnašala i funkciju župne crkve, spominje se prvi puta s prvim spomenom naselja Ivanića 1246. godine. Smještaj srednjovje-

⁴⁵ Ivo Goldstein, *Županije u ranom srednjem vijeku u Hrvatskoj*, u: *Hrvatske županije kroz stoljeća*, Zagreb 1996., str. 10 navodi da se kod organizacije malog prostora, s malim brojem ljudi, tijekom ranog srednjovjekovlja često pojavljuje obrazac po kojem pojedina mjesta kroz svoje ime čuvaju ime roda te time upućuju na organizaciju prostora temeljenu na rodovskom principu, koji onda predhodi kompleksnijoj organizaciji teritorija u županije, odnosno županate.

⁴⁶ Tatjana Tkalčec, *Srednjovjekovna gradišta u Hrvatskoj*, neobjavljeni magistarski rad, Zagreb: Filozofski fakultet 2004., str. 241-247 navodi kako 11% sveukupnog broja gradišta otpada na dvojni tip gradišta, na što se nadovezuje Vladimir P. Goss, *Četiri stoljeća europske umjetnosti 800. – 1200. Pogled s jugoistoka*, Zagreb 2010., str. 181-182 naglašavajući umjetničku i kulturnu važnost pojave tog tipa gradišta. Dodatno vidi: Isti, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb 2012., str. 24.

⁴⁷ Kralj Albert 1438. godine uz već postojeće pravo sajmovanja na blagdan Velike Gospe dodjeljuje Ivaniću pravo na još dva godišnja sajma, na Bijelu nedjelju i na Ivanje (R. Horvat, *Ivanić-Grad*, str. 32-33). O kasnogotičkoj crkvi sv. Ivana Krstitelja detaljnije vidjeti Majer, *Prilog poznavanju crkve*, str. 66-67; Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, str. 46-47. O srednjovjekovnim sajmovima opširnije vidjeti Budak, *Gradovi Varaždinske županije*, str. 68.

kovne crkve odgovara smještaju današnje crkve istog titulara, na brežuljku u jugozapadnom dijelu naselja (sl. 3). Treba spomenuti da se još sredinom 17. stoljeća oko crkve spominje prostrano groblje ograđeno hrastovim daskama unutar kojeg se nalazila kapela Triju kraljeva. Prema grafici iz 19. stoljeća, na kojoj je prikazana crkva sv. Marije, spomenuta kapela nalazi se s istočne strane crkve tako da je smještaj groblja, i u srednjem vijeku, moguće pretpostaviti djelomično s istočne i južne strane crkve, s obzirom na kontinuitet crkve kao župne crkve naselja od najkasnije tridesetih godina 14. stoljeća i prvog popisa župa Zagrebačke biskupije.⁴⁸ Župna crkva nije imala samo strogu vjersku ulogu, već je položaj župne crkve imao važnu ulogu u pravnom i gospodarskom životu naselja. Ujedno, župna je crkva imala ključnu ulogu u prostornom oblikovanju naselja, jer je prostor u blizini crkve gotovo uvijek prostor okupljanja i sajmovanja.

S obzirom da Ivanički županat kao zasebna upravno-administrativna jedinica postoji od druge polovice 13. stoljeća može se, gotovo sa sigurnošću, pretpostaviti da već tada postoji kastrum u kojem biskup, u konkretnom slučaju i župan, ima sjedište. Izvjesno je da se županijska vlast u to vrijeme morala oslanjati na određeni oblik utvrđenja u svom sjedištu, a i prolazak važne prometnice zahtijevao bi utvrđenje.⁴⁹ Također, opća politika sredine 13. stoljeća konkretno je usmjeravala na pojačano utvrđivanje zbog straha od ponovne moguće provale Tatara.⁵⁰ Upravo zbog toga logično je tražiti i značajnije utvrđivanje ivaničkog kastruma u drugoj polovici 13. stoljeća, što je na neki način pratilo razvoj Ivanića kao središta posjeda i županata, dajući mu funkcijama mogućnost ubrzanog razvoja u usporedbi s okolnim naseljima. Dosadašnji istraživači izgradnju kastruma smještaju u vrijeme biskupovanja Ivana I. (1288.-1295.),⁵¹ no ako se kastrenzi Ivaničkog županata spominju već prve godine vladavine tog biskupa nije li logično da je i biskupski kastrum u Ivaniću građen prije 1288. godine s obzirom na to da i županat, koji zahtijeva utvrđeno središte, već tada postoji? Prema svemu iznesenom moguće je zaključiti da je 1288. godina *terminus ante quem* za gradnju biskupskog kastruma u Ivaniću. Isti je tridesetih godina 14. stoljeća bio vjerojatno samo dodatno utvrđen i ojačan.

Zbog velikog nedostatka arheoloških istraživanja na ovom području o potpuno preciznom položaju i izgledu srednjovjekovnog kastruma moguće je iznijeti samo konkretniju pretpostavku. Problem koji su uočili i drugi istraživači tiče se položaja "starog" i "novog" biskupskog kastruma, odnosno njegovog položaja općenito s obzirom na različite interpretacije položaja srednjovjekovnog Ivanića, ali i različitog tumačenja sintagme *castrum nostrum novum* u povijesnim izvorima.⁵² Prema do-

⁴⁸ Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, str. 97-98. Autor donosi i presliku spomenute grafike.

⁴⁹ Analogije s drugim središtima Slavonije potvrđuju tu tezu. Usp. Mohorovičić, *Karakter urbane strukture*, str. 8; Budak, *Gradovi Varaždinske županije*, str. 110; Slukan Altić, *Urbani razvoj*, str. 13.

⁵⁰ Vidi bilješku 41.

⁵¹ Krčelić, *Povijest Stolne crkve zagrebačke*, str. 75; Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, str. 18; Lukinović, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, str. 78.

⁵² Krčelić, *Povijest Stolne crkve zagrebačke*, str. 75 sa sigurnošću tvrdi da su u Ivaniću zagrebački biskupi imali prostrano boravište i kuriju, spominje i "staru" i "novu" te Ivana I. kao graditelja

sadašnjem tumačenju povijesnih dokumenata i terenskom istraživanju kastrum zagrebačkih biskupa svakako treba smjestiti na položaj sjeveroistočno od današnje crkve sv. Ivana Krstitelja referirajući se na pismo biskupa Benedikta Vinkovića iz 1641. godine kojim on jasno kaže da su “zagrebački biskupi nekoć imali vrlo prostrani dvor gore na onom brežuljku, na kojemu je smješten ivanički samostan (misli se na nekadašnji samostan franjevac, današnji samostan sestara karmelićanki, op.a.), a to se zemljište ili mjesto dvora sve do danas pučki naziva *Polachiscze*”.⁵³ To je ujedno i najviša prostorna kota naselja s koje se pruža pogled na sve važnije srednjovjekovne centre šireg područja (Zagreb, Martin-breg, Križevci, Dubrava, Križ, Sisak) kroz što se ističe i pomno odabran strateški položaj u prostoru (sl. 4). Moguće je pretpostaviti da je u jeku predijalne bune dotadašnji kastrum ojačan i obnovljen zadržavajući istovjetan prostorni položaj sjeveroistočno od današnje crkve sv. Ivana Krstitelja. Dolaskom Osmanlija na ove prostore kastrum je uništen i stavljen van funkcije, pa biskupi u nedostatku prostora koriste jedno od krila tada već izgrađenog franjevačkog samostana da bi se u 17. stoljeću izgradio potpuno novi kastrum, smješten sjeveroistočno od crkve sv. Ivana Krstitelja, poštujući tako načelno položaj prvotnog srednjovjekovnog kastruma.⁵⁴

Na budućim arheološkim istraživanjima ostaje da na svjetlo dana iznesu materijalne dokaze prema kojima bi se mogla izraditi pretpostavljena rekonstrukcija ivaničkog biskupskog kastruma te bi se istovremeno mogle utvrditi građevinske faze koje u velikoj mjeri spominju dokumenti prve polovice 14. stoljeća. Moguće je zaključiti da je kastrum sjedište župana, ujedno i biskupa, koji nema samo administrativnu i političku ulogu, već predstavlja važnu točku obrane čitavog naselja i pripadajućih mu posjeda i selišta. Prihodi koje je biskup dobivao od korištenja zemlje date predijalcima vjerojatno su omogućavali obnovu i utvrđivanje koje spominju izvori, ali i održavanje, jer desetinu od naselja Ivanić, kao i prihode od sajma dobivaju opatice.

starije. Sumnja da se starija nalazila na mjestu iznad samostana, a novija više na brežuljku koji stanovnici tada zovu *Palačišće*. V. Klaić, *Zemljopis zemalja*, str. 104 kastrum smješta u današnji Kloštar Ivanić, ali ne precizira lokaciju. R. Horvat, *Ivanić-Grad*, str. 21 interpretirajući dokument biskupa Ivana I. iz 1288. godine, tumači “libera villa” kao današnji Ivanić-Grad u koji onda smješta i tadašnji “stari”, ali posljedično i “novi” biskupov kastrum. Kruhek, *Ivanić-Grad*, str. 13 “stari” castrum smješta u današnji Kloštar Ivanić, a “novi” kastrum u današnji Ivanić-Grad gdje biskup “da je podići veću i jaču utvrdu” u 14. stoljeću. Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, str. 15, 33 referirajući se na pismo biskupa B. Vinkovića smješta ga na brežuljak kod današnjeg samostana sestara karmelićanki. Lukinović, *Župa Ivanić-Grad*, str. 14 smješta ga u današnji Kloštar Ivanić, ali ne precizira lokaciju. Za pisane izvore vidjeti bilješku 40.

⁵³ Tekst preuzet iz Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, str. 15, 33-37.

⁵⁴ Andrej Žmegač, Novootkriveni nacrti za utvrdu Ivanić (1597-8), *Peristil*, sv. 41, Zagreb 1998., str. 36. Podrobniji opis nalazimo u *Zaključcima povjerenstva* koje se sastalo 1769. godine u “novom” biskupskom kaštelu u Ivaniću kako bi popisalo pokretnu i nepokretnu imovinu te prihode u svrhu ekskorporacije biskupskih posjeda u korist Vojne Krajine (Lukinović, *Župa Ivanić-Grad*, str. 31-34). Čak i ova činjenica ukazuje da biskup nije imao svoj kastrum u Ivaniću donjem, tj. u današnjem Ivanić-Gradu, te da je središte srednjovjekovnog biskupskog posjeda, odnosno županata, oduvijek bilo u današnjem Kloštar Ivaniću. Na zemljovidu iz 1768. godine vidljiv je položaj kastruma na gornjem dijelu kloštranskog brežuljka (str. 22).

Unutarnja struktura srednjovjekovnog Ivanića uvjetovana je i njegovim prometnim položajem. Osnovni preduvjet za stvaranje i razvoj naselja je odabir povoljnog položaja koji omogućuje adekvatnu zaštitu i kontrolu komunikacijskih pravaca, ali i razvoj trgovine.⁵⁵ Kroz naselje su prolazile dvije važne cestovne komunikacije: cesta koja je iz druga dva središta biskupskih posjeda, Dubrave i Čazme, išla dalje preko Lupoglava i templarskog posjeda Sv. Martina do Zagreba, te cesta koja se na nju spajala u Ivaniću dolazeći s jugozapada, sa šireg područja današnjeg Ivanić-Grada.⁵⁶ Križište ta dva cestovna puta u samom naselju uočava se u obliku lijevka, i danas smještenog u središtu naselja. Na jugoistočnom dijelu postoji mogućnost pravca prema Križu koji bi mogao ići jugozapadnim obronicama šume Marča, gdje se očituju indikativni toponimi i povoljni prostorni položaji za postojanje nekog oblika naselja (selišta?).

Velika cesta iz pravca Marče kroz Ivanić je prolazila u smjeru sjever-jug, sa zakretanjem prema sjeverozapadu u smjeru Lupoglava na izlasku iz naselja, imajući ujedno i ulogu glavne ulice. U naselju je s njene istočne strane bio smješten kastrum, dok se uz zapadni rub te najvjerojatnije proširene prometnice smjestilo naselje. Komparativni primjer može se djelomično uočiti na primjeru srednjovjekovnih Križevaca koji nastaju u blizini kaštela nizanjem kuća uz cestu, te u današnjoj Krapini, na sjevernom dijelu podno položaja srednjovjekovnog kastruma.⁵⁷ Pod utjecajem smještaja župne crkve u donjem dijelu naselja Ivanić u drugoj četvrtini 13. stoljeća razvija se prošireni ulični trg, *strassenmarkt*, kao prostor za okupljanje i trgovinu. Potvrdu takvog oblika naselja formiranog uz prometnicu koja s vremenom oblikuje ljevkasti trg možemo naći u analogiji s nizom srednjoeuropskih gradova čija je geneza također uvjetovana nastankom primarnog uličnog trga, a kao komparativni primjer slavonskog područja ističe se Požega u čijoj se urbanoj strukturi glavni ulični tok, kao i u Ivaniću, širi u prostor gradskog trga.⁵⁸

⁵⁵ Vučetić, *Prostorni razvoj srednjovjekovne*, str. 7.

⁵⁶ Pri opisu granica predijalnog posjeda Đulinci 1299. g. (CD 7, str. 360) spominje se uz jugozapadnu granicu velika cesta koja vodi u Ivanić (pravac Ivanić-Čazma, preko Stare Marče). Njen svojevrsni nastavak prema Zagrebu, u smjeru zapada, spominje se u opisu sjeverozapadne granice posjeda Lipovec 1311. g. (CD 8, str. 278). Pri opisu južne granice posjeda spominje se i velika cesta koja prema srednjovjekovnom Ivaniću dolazi iz smjera jugozapada. Također, s obzirom na toponime (Selište, Selišće, Starine) i geografske prednosti položaja zapadnih i južnih obronaka šume Marča (JI od Kloštar Ivanića) valja pretpostaviti neki oblik lokalnog puta koji bi u naselje dolazio iz smjera jugoistoka. Navedenim položajima pažnju ću posvetiti u kasnijem dijelu teksta o prostoru i položajima oko srednjovjekovnog Ivanića.

⁵⁷ Bedenko, *Križevci, razvoj grada*, str. 36; Vučetić, *Prostorni razvoj srednjovjekovne*, str. 10-12.

⁵⁸ David Nicholas, *The Growth of the Medieval City: From Late Antiquity to the Early Fourteenth Century (A History of Urban Society in Europe)*, London 1997., str. 101 navodi da su mnogi trgovi trokutastog oblika produkt izvornog ulaza u grad i neplaniranog predgrađa, čemu najviše primjera nalazi na području južne Njemačke i Austrije. Takav način oblikovanja ljevkastog, tj. trokutastog trga moguće je s obzirom na genezu razvoja naselja uočiti i na primjeru srednjovjekovnog Ivanića. Nadalje, komparativnom analizom uočila sam da je prostorni razvoj Varaždina u 12. stoljeću na prvom stupnju urbanog razvoja kojeg Ivanić počinje dosezati tek sredinom 13. stoljeća. Detaljnije o Varaždinu vidjeti Slukan Altić, *Urbani razvoj*, str. 20-22; Budak, *Gradovi Varaždinske županije*, str. 45-46. Mohorovičić, *Karakter urbane strukture*, str. 8 pri analizi urbane strukture

Dobro odabrani prostorni položaj omogućio je razvoj trgovine, tako da već sredinom 13. stoljeća uz prvi spomen imena Ivanić nalazimo podatak da su stanovnici naselja plaćali prihod od sajma (*tributum fori*). To govori u prilog tome da je već tada u naselju bila razvijena trgovina, bez obzira na to što se ono u tom vremenu u pravnom smislu naziva *villa*. Također, *fora* nisu samo mjesto gdje se održavaju godišnji sajmovi, nego su i slobodna naselja čiji se daljni status i važnost potvrđuje kroz trgovačke povlastice biskupa i kralja tijekom 15. stoljeća.⁵⁹ Kastrum je nositelj političko-administrativnih, ali i obrambeno-vojnih funkcija, ako se za tim ukaže potreba. Također, slobodno naselje koje se razvija uz kastrum te uz dvije, za naselje važne prometnice koje formiraju trg u središtu, dalo je naselju bitnu gospodarsku funkciju trgovišta. Ne manje važna funkcija je ona vjerska koju je omogućavalo sjedište župe s crkvom sv. Marije uz koju se nalazio samostan redovnica. Sve gore navedene funkcije daju veliku prednost razvoju Ivanića kao naselja s višim stupnjem centraliteta u odnosu na značajnija okolna naselja (Lupoglav, Marča, Križ). Prema tome, srednjovjekovno naselje Ivanić krajem 13. stoljeća svakako se može smatrati naseljem s gradskim osobinama, ali na nižem stupnju razvoja. Promatramo li klasifikaciju gradskih naselja prema stupnju ostvarenog centraliteta, srednjovjekovni Ivanić imao je funkciju trgovišta, odnosno bio je "*oppidum* lokalnog značaja".⁶⁰

Ivanić je vjerojatno, kao i većina srednjovjekovnih naselja u današnjem zapadnom dijelu kontinentalne Hrvatske, imao svoj put razvoja od (1) dispresno strukturiranog naselja s nenastanjenim tržišnim prostorom, na što bi još uvijek mogli upućivati toponimi prepoznati na gredama prostorno vezanima uz naselje (Selište, Starine, Vinarec/Vinarčica),⁶¹ preko (2) naseljavanja uz tržišni prostor do (3) formiranja ulične strukture sa smještajem važnih građevina, nositelja centralnih funkcija, uz glavnu ulicu. Tome u prilog govorilo bi i postojanje određenog oblika trgovine/središnjeg trga sredinom 13. stoljeća (sl. 2).⁶² Razvojnu fazu (4) kojom bi građevinske strukture bile smještene unutar zidina dosadašnjim istraživanjima nisam utvrdila, no s obzirom na nedostatak/nepostojanje arheoloških istraživanja sa zaključcima ne treba brzati.⁶³

Požege navodi utjecaj glavnih cestovnih pravca na urbanu strukturu naselja. Kao komparativne primjere navodi u većoj mjeri Kaptol u Zagrebu, i u manjoj mjeri Križevce, Krapinu i Vukovar. Dodatno vidjeti Vladimir Bedenko, Urbanistički razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, u: *Križevci – grad i okolica*, ur. Žarko Domljan et al., Zagreb 1993., str. 75-78; Vučetić, Prostorni razvoj privilegiranih, str. 98-99. Ovdje svakako treba imati u vidu da srednjovjekovni Ivanić nikada nije postao gradom u punom smislu te riječi.

⁵⁹ CD 4, str. 308-309. Nada Klaić, Problem nastajanja srednjovjekovnih gradova u sjeverozapadnom dijelu Balkanskog poluotoka, *Radovi*, sv. III, Zenica 1973., str. 42-43, 48. Nicholas, *The Growth*, str. 90 naglašava da termin *villa* koji se tijekom ranog srednjeg vijeka koristi za "ruralni posjed" ponekad označava i grad.

⁶⁰ Budak, *Gradovi Varaždinske županije*, str. 23-25.

⁶¹ Toponimi su prepoznati na TK 1:25.000 i 1:5.000. O njima će više riječi biti u dijelu teksta posvećenom prostoru i indikativnim položajima okolice Ivanića.

⁶² Vidi bilješku 59.

⁶³ Razvojne faze navedene su prema Vučetić, Prostorni razvoj kraljevskih, str. 139, slika 1. Shematski prikaz strukture naselja.

S obzirom na lokaciju objekata s centralnim funkcijama (župna crkva sv. Marije, pripadajući samostan opatica te biskupski kastrum i kapela sv. Ivana Krstitelja, pretpostavljeno jugoistočno od njega), koji su bili ujedno glavni čimbenici okupljanja i trgovanja, mogu zaključiti da je srednjovjekovno naselje Ivanić u razdoblju druge polovice 13. stoljeća bilo razvijeno duž proširene ulice (i danas je ta ulica znatno šira od ostalih u naselju) koja se u središtu naselja proširivala u trg ljevkastog oblika kao mjesto pogodno za trgovinu.⁶⁴ Oblik primarnog dvostrukog gradišta smještenog na sjeverozapadnom dijelu naselja, oko prostora kastruma i za sada pretpostavljene kapele sv. Ivana Krstitelja, tijekom razvijenog srednjovjekovlja, kao posljedica gradnje samostanske, ujedno i župne crkve sv. Marije u jugozapadnom dijelu naselja, dobiva dodatni nukleus čime se očito zbog već uspostavljene prometne mreže taj sklop morao izmaknuti prilično na jugozapad, tvoreći tako novu točku, odnosno novi nukleus koji postaje nova prostorna odrednica u daljnjem formiranju naselja. Time jedan nukleus ostaje uzvišeni teren na sjeverozapadnom dijelu na kojem su smješteni kastrum i kapela/crkva sv. Ivana Krstitelja, dok se drugi nukleus formira oko crkve i samostana opatica. Ipak, iako se bipolarnost naselja očituje već na prvi pogled, posebice zbog novodobne gradnje, položaj parcela u centralnom dijelu današnjeg naselja, izdužena oblika i kraćom stranom orijentirana prema ulici, ukazuje da je središnja ulica potencijalna osnova oko koje se formira naselje, jer je ona očito bila ranija prostorna odrednica nego župna crkva građena u drugoj četvrtini 13. stoljeća.⁶⁵

U blizini župne crkve bila su smještena dva domaćinstva s kmetovima te kurija s kućama i zgradama koje su opatice od biskupa dobile na trajno uživanje. Prema dosadašnjoj analizi pretpostavljenog srednjovjekovnog urbanog rastera navedene su gradnje mogle biti smještene sjeverno, odnosno u slučaju dva domaćinstva s kmetovima zapadno od crkve sv. Marije.⁶⁶ Ondje se otvarao prazan, ali prirodno dobro zaštićen prostor, koji je u smjeru sjever-jug pratila duga greda na kojoj se nalazio ulaz u naselje sa zapadne strane, iz smjera Lupoglava. Područje jugoistočno od crkve je diskutabilno s obzirom da je s te strane sve do 18. stoljeća bilo smješteno groblje.

⁶⁴ Takva forma naselja očituje se još i u 18. stoljeću. Vidi: *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća*, sv. 7, prir. Mirko Valentić – Ivana Horbec – Ivana Jukić, Zagreb 2003., mapa sekcije 13. Također, dolazak i smještaj propovjedničkog reda franjevac na samom početku 16. stoljeća sa sjeverne strane tržnog prostora upućuje na višu razinu urbaniziranosti, odnosno razvijenosti naselja (Vučetić, *Prostorni razvoj srednjovjekovnih*, str. 136-137, 140-141; Ranko Pavleš, *Razlozi i uvjeti nastanka Koprivnice i njeno mjesto među srednjovjekovnim urbanim naseljima, Podravina*, sv. 6/11, Koprivnica 2007., str. 98-99, 104).

⁶⁵ Nažalost, nepoznato je gdje se nalazi najraniji katastarski prikaz Klošar Ivanića koji je dulje vrijeme bio smješten u ivanićkom katastru. Iako se današnja katastarska karta, prema kojoj su parcele orijentirane na cestovni pravac sjever-jugozapad, u osnovi temelji na prvom katastarskom prikazu, sa zaključcima valja biti oprezan. To je također razlog zbog čega nisam pristupila detaljnijem istraživanju potencijalne srednjovjekovne parcelizacije. Koristim priliku zahvaliti Miljenku Reliću, voditelju Odjela katastra Ivanić-Grad.

⁶⁶ CD 4, str. 309. Samostan se izrijekom spominje tek 1377. godine (*conventus monasterii Beate Marie de Iwanich*), CD 15, str. 265. Na zemljovidu iz 1768. samostan je prikazan smješten sjeverno od crkve sv. Marije (zemljovid vidi u: Lukinović, *Župa Ivanić-Grad*, str. 22).

Imajući u vidu sve navedeno, zaključujem da se tkivo zrelosrednjovjekovnog naselja primarno širilo duž zapadne strane spomenute velike ceste formirajući tako suburbij ivaničkog kastruma, smještenog istočno. Uz kastrum treba pretpostaviti i postojanje kapele/crkve sv. Ivana smještene južnije čime se za naseljavanje potencijalno otvara i prostor između tih dviju struktura u sjevernom dijelu naselja. Gradnjom crkve i samostana opatica sredinom 13. stoljeća tkivo naselja širi se prema jugozapadu. To odgovara obliku linearno izduženog naselja, koje se proteže prateći glavnu prometnicu u smjeru sjever-jugozapad, slijedeći tako ujedno i geomorfološko načelo razvoja. Iako se naselje može okarakterizirati kao longitudinalni tip naselja s ljevskastim trgom u središtu urbane matrice, tzv. *strassenmarkt*, ono ima dvije jake prostorne točke: kastrum i župnu crkvu s pripadajućim građevinama, koje spominju pisani izvori.

Prostor i indikativni položaji okolice Ivanića

Korištenjem topografskih karata 1:25.000 te 1:5.000 tijekom terenskog istraživanja u blizini današnjeg Kloštar Ivanića uočeni su za ovo istraživanje indikativni toponimi (sl. 5). Istočno, netom ispod prostora gdje se nalazio srednjovjekovni biskupski kastrum, pretpostavljeno su bile livade uz čiji je južni rub tekao potok *Bersichina* (danas Žeravinec), koji je davao naselju mogućnost korištenja pitke vode.⁶⁷ S druge strane livada kastruma, uz gornji tok potoka, dvostruka pojava toponima Starine (br. 1) mogla bi upućivati na smještaj selišta. S obzirom na geografski položaj toponima, naseljena je duga povišena greda položena sjever-jug, gledajući tako zapadnim obroncima na položaj srednjovjekovnog biskupskog naselja. Ako se pomnije promotri odnos koji je u prostoru ostvaren između centralnog naselja posjeda, Ivanića, i istočnije smještene grede moguće je pretpostaviti da se vjerojatno radi o položaju jednog od selišta koja su tijekom srednjeg vijeka bila usko orijentirana na Ivanić, odnosno koja su mogla biti na upravno-administrativnom području koje je obuhvaćalo srednjovjekovno naselje.

Nove opatice koje dolaze na zahtjev kralja Bele IV. tijekom biskupovanja Stjepana II. 1246. godine u Ivanić, nasljeđuju posjed onih prethodnih, koje moguće odlaze potaknute nesigurnošću uzrokovanoj tatarskom provalom. Posjed reambuliranih granica smješten je uz rijeku Čemernicu.⁶⁸ Iako dosta nejasno, opisano područje moguće je prepoznati na karti, jer danas postoje naselja Donja i Gornja Čemernica te istomeni potok. Uz spomenute granične oznake u pisanom izvoru navedena su i dva mlina (*molendium Radomeri*, *molendium Scytk*) koja su se nalazila na toku Čemernice što nam daje zaključiti da je tijekom srednjovjekovlja bila dovoljno brza, bar u gornjem

⁶⁷ Franjevački samostan uz crkvu sv. Ivana Krstitelja osnovan početkom 16. stoljeća uživa i livadu (Sisek) uz samostan, što upućuje da u tom dijelu naselja, istočno od samostana, nije bilo ranije gradnje. Podatke o dobrima franjevačkog samostana donosi Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, str. 44. Starije ime potoka ustanovila sam prema *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, str. 295, mapa sekcije 13.

⁶⁸ CD 4, str. 308-309.

toku, da su se na njoj mogli smjestiti mlinovi. Kao granična točka posjeda spominje se izvor rijeke Čemernice koji se može sa sigurnošću smjestiti u prostor, no daljnji tijek granice uz potočić teško je odrediti, jer rijeka nastaje spajanjem dvaju potoka tako da je moguće da opis u povijesnom izvoru prati i potok koji se odvaja na sjever, ali i onaj koji se odvaja na jug. Međutim, ako se pogleda šira slika područja na kojem se posjed koji su opatice dobile nalazio, i ako se uzme u obzir to da je područjem južno od spomenute rijeke prolazila velika cesta iz pravca Dubrave, odnosno Čazme prema Ivaniću, koja bi presijecala navedenu zemlju opatica u dužini od oko 2 km, ona bi u izvoru zasigurno i bila spomenuta.⁶⁹ U slučaju kada bi se posjed opatica nalazio sjeverno od Čemernice, velika cesta bi ga presijecala samo u jednom kutu, što bi onda možebitno opravdalo izostanak njena spomena. Isprava Stjepana II. spominje i most prije navođenja samog izvora rijeke Čemernice što bi odgovaralo prijelazu velike ceste preko navedene rijeke, danas potoka. Ovaj zaključak svakako treba uzeti sa zadržkom, jer kao što je i navedeno, nedovoljno je sigurnih točaka u prostoru da bi se posjed ivaničkih opatica potpuno precizno smjestio, no sa sigurnošću se može tvrditi da je bio uz današnji potok Čemernica, čini se vjerojatnije s njene sjeverne strane, što bi odgovaralo položaju današnjeg sela Krišci/Križci (br. 2). U lingvističkom smislu korijen imena naselja (križ-) mogao bi dodatno ukazivati na pripadnost tog prostora Crkvi, odnosno opaticama.

Područje sjeveroistočno od Ivanića bilo je presječeno velikom cestom koja je od Ivanića vodila preko područja današnje Poljane Vrbovečke prema Vrbovcu i Gradecu.⁷⁰ To je jedan od povoljnih parametara koji su mogli utjecati na naseljavanje tog prostora sjeveroistočno od Ivanića. U spomenutom opisu posjeda Čemernica koju opatice dobivaju na korištenje na početku se navodi da granica počinje od posjeda biskupskog jobaiona Povka (... *terra iobagionis episcopi nomine Powk* ...) koja se prema tijeku reambulacije može smjestiti zapadno od posjeda opatica, što bi upućivalo na to da se spomenuti posjed jobaiona Povka nalazio na širem području današnjeg naselja Čemernica (br. 3).

Poveljom iz 1246. godine opatice ivaničkog samostana za uzdržavanje, uz spomenuti posjed kod Čemernice, dobivaju i desetinu od žitarica, vina, prašćića itd., te desetinu svih biskupskih vinograda u naselju (... *omnium vinearum nostrarum decimas in villa Iwanch* ...). U neposrednoj blizini današnjeg Kloštar Ivanića, sa sjeverne strane naselja, nalazi se selo Vinari te toponim Vinarčice (br. 4).⁷¹ Greda na kojoj se nalazi spomenuto selo pruža se u smjeru istok-zapad pružajući tako dobar položaj za sadnju vinograda na padini brežuljka koja gleda na južnu osunčanu stranu, djelomič-

⁶⁹ CD 7, str. 360. Radi se o velikoj cesti koja iz Ivanića ide u smjeru istoka, prema rijeci Glogovnici, odnosno prema Dubravi i Čazmi. Dodatno vidi i bilješku 5.

⁷⁰ CD 8, str. 246.

⁷¹ CD 4, str. 308. Toponime sam uočila na topografskoj karti 1:25.000. Josip Adamček, *Iz starije povijesti Križa, Kaj, sv. 4-5 (Po dragome kraju. Križ i okolica)*, Zagreb 1984., str. 4 donosi podatak da naselje Vinarec (*Wynarecz*) do početka 16. stoljeća pripada ivaničkom samostanu, što svakako podupire ovakvo tumačenje navedenih toponima. Dodatno Heller, *Comitatus Crisiensis*, str. 247.

no prema srednjovjekovnome naselju Ivanić. Spomenuti dokument navodi da se vinogradi nalaze u naselju Ivanić tako da se područje današnjih Vinara može smatrati njegovim dijelom, čime se ponovo može uočiti potencijalno mjesto jednog od disperziranih selišta smještenih oko centralnog naselja.

Jugoistočno od Kloštar Ivanića, na području današnjeg naselja Sobočani, smještenog na dugoj gredi u smjeru sjeverozapad-jugoistok, na obroncima šume Marča, nalazimo niz indikativnih toponima: Kod sv. Duha (br. 5), na zapadnoj strani padine grede Selište (br. 6), na istočnoj Starine (br. 7), dok se sjeverno od navedenih toponima nalazi Lešće (br. 8) i Hrastje (br. 9), odnosno južno i jugoistočno Rastje (br. 10) i Graberje (brdo) (br. 11).⁷² Uz iznimno dobar prostorni položaj na gredama čiji se obronci spuštaju prema nizinama manjih potoka očituje se i dobar strateški položaj s kojega se pruža pogled na veliku lonjsku nizinu, a na potencijalno naseljeno srednjovjekovno područje upućuje i toponomastika. U smjeru juga, južno od današnjeg naselja Prkos, još jednom se pojavljuje toponim Selište (br. 12).⁷³ Danas je to mjesto prilično udaljeno od naselja, prekriveno oranicama, a terenskim radom nisam uočila vidljive materijalne ostatke, odnosno tragove u prostoru, iako bi prostorno blago izdignut plato označen indikativnim toponimom mogao predstavljati mjesto ranijeg sloja današnjeg naselja formiranog linearno uz novovjekovnu prometnicu.

Opatinec, kao dio današnjeg Ivanić-Grada, etimološki ukazuje na vezu s opatom ili opaticama, pa mu je nužno posvetiti nekoliko redaka pažnje s obzirom na prostorno blizak položaj samostana opatica u Kloštar Ivaniću. Iako je ime znakovito, pisani dokumenti to danas maleno naselje uz tok Lonje spominju tek 1480. godine, što naravno nužno ne mora značiti ono nije postojalo i prije. Opatinec, kao i susjedna Poljana niz tok Lonje, spomenuta desetak godina kasnije kao veći predij, prema rekonstrukciji srednjovjekovnih cesta bili su smješteni s lijeve, odnosno desne strane velike ceste koja je vodila od smjera srednjovjekovnog Ivanića prema Savi.⁷⁴ Mišljenja

⁷² Sv. Duh je ime kapele izgrađene od čvrstog materijala tek u 19. stoljeću, a za koju se sredinom 17. stoljeća navodi da je izgrađena od hrastova drveta (Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*, str. 99). Terenskim istraživanjem na površini pojedinih zemljanih grobova uočene su krhotine keramike. Uže područje na kojima se javljaju toponimi Selište i Starine danas nije naseljeno, a naselje Sobočani prostorno je organizirano uz novodobnu prometnicu koja prolazi smjerom sjever-jug između dva navedena toponima. Također, Hrastje i Lešće kao dendronimi ukazuju na raniji postanak. Goldstein, Županije, str. 10; Željko Tomičić, *Panonski periplus: arheološka topografija kontinentalne Hrvatske*, Zagreb 1999., str. 40, 156 upućuju da se ranosrednjovjekovni krajolik očituje iz nazivlja za šumu i pojedine vrste raslinja (dendronimi). Dodatno: Vladimir P. Goss, *Landscape as History, Myth, and Art. An Art Historian's View*, *Studia ethnologica Croatica*, sv. 21, Zagreb 2009., str. 20 s osvrtom na referencu u bilješci 37.

⁷³ Vladimir P. Goss, *Two Saint Georges and the Earliest Slavic Cultural Landscape between the Sava and the Drava Rivers*, *Peristil*, sv. 51, Zagreb 2008., str. 18 kod Đurđičke (južno od Križevaca) uočio je naselje imena (Tremski) Prkos kojeg poistovjećuje, s pravom ili ne, s naseljem "vlaških imigranata".

⁷⁴ *Selo Opatinci* spominje Krčelić, *Povijest Stolne crkve zagrebačke*, str. 76 uz što i navodi da su se po presudi kneza Nikole Eszterhazyja ondje nalazile redovnice koje su potpadale pod opata Blažene Djevice Marije iz Bijele Stijene. Dokumentima koji bi to potvrđivali nisam uspjela ući u trag pa Krčelićevu konstataciju valja uzeti sa zadržkom. Adamček, *Vlastelinstva*, str. 88, 97 navodi na

sam da na tom tragu treba promatrati razvoj buduće Ivanić-tvrđe, odnosno današnjeg Ivanić-Grada, gdje se bez arheoloških istraživanja postojanje utvrđenja ne može dokazati prije 15. stoljeća, no na formiranje i razvoj naselja utjecaj je neosporno imala blizina i riječnog prijelaza i velike ceste koja je tim područjem prolazila povezujući današnji Kloštar i područje uz Savu. Značaj srednjovjekovne velike ceste dodatno naglašavaju formiranje seoskih općina, koje okupljaju selišta izravno podložna biskupu, odnosno formiranje predijalnih posjeda u njenom daljnjem tijeku prema Savi na zapadu. Seoska općina Bregi, spomenuta u popisima poreza biskupa Osvalda Thuza krajem 15. stoljeća, prema imenu može se izjednačiti sa širim područjem oko današnjih Posavskih Brega. Neznatno sjevernije od današnjeg naselja nalazi se toponim Podgratki (pod + grad), što bi moglo upućivati da se na užem prostoru nalaze tragovi ranijeg, potencijalno srednjovjekovnog kulturnog sloja. Istočno od naselja teče potok znakovitog imena – Popovica. Početkom 16. stoljeća pojavljuje i predij Lipšinec, koji bi mogao odgovarati području oko današnjeg Lepšića.⁷⁵ Nije isključeno da je spomenuta velika cesta od srednjovjekovnog Ivanića prema jugozapadu u konačnici mogla voditi uz tok Save do Siska, što je i danas najbliži postojeći put.

Zaključna razmatranja

Osnivanjem novog tipa naselja i uvođenjem novih sadržaja, odnosno funkcija, Stjepan II. udario je temelje razvoju srednjovjekovnog Ivanića. Iako je imao sve predispozicije i karakteristike početne geneze razvoja gradskog naselja u urbanističkom smislu, Ivanić se tijekom kasnije srednjovjekovne povijesti nije razvio u grad, već je u upravnom smislu nastavio postojati kao povlašteno trgovište značajno u lokalnim okvirima. Razlog tome treba tražiti i u upravnoj pripadnosti područja zagrebačkom biskupu koji nije imao mogućnost dijeljenja povlastica slobodnih kraljevskih gradova, već je prateći kralja, odnosno hercega u tim tendencijama, na svojim posjedima osnivao nova naselja (*villa*), odnosno takva već postojeća privilegijama podizao na razinu slobodnih naselja (*libera villa, oppidum*).

Ivanić je svoj razvoj tijekom 13. stoljeća temeljio prije svega na svojim upravno-administrativnim, gospodarskim, prometnim i vjerskim funkcijama. Biskupski kastrum bio je nositelj upravno-administrativne funkcije (središte posjeda, županata), odnosno obrambene ako se za tim ukaže potreba, kao što je to bio slučaj tijekom bune predijalaca tridesetih godina 13. stoljeća. Jedna od važnijih gospodarskih funkcija svakako je bila trgovina, čemu je pogodovao dobar prometni položaj naselja. Postojanje sajmovu u srednjem vijeku jedan je od važnih indikatora centraliteta naselja

ivanićkom posjedu kao seosku općinu krajem 15. stoljeća Opatinčec, koji broji 37 selišta, dok se Poljana spominje kao veći predij. CD 8, str. 278 (cesta na južnoj granici predijalnog posjeda Lipovec, 1311. godine).

⁷⁵ U tom vremenu javlja se i predij Prečec koji se smješta uz veliku cestu koja je povezivala srednjovjekovni Ivanić i Lupoglav. Detaljnije vidjeti Adamček, *Vlastelinstva*, str. 88, 97; Heller, *Comitatus Crisiensis*, str. 144, 192.

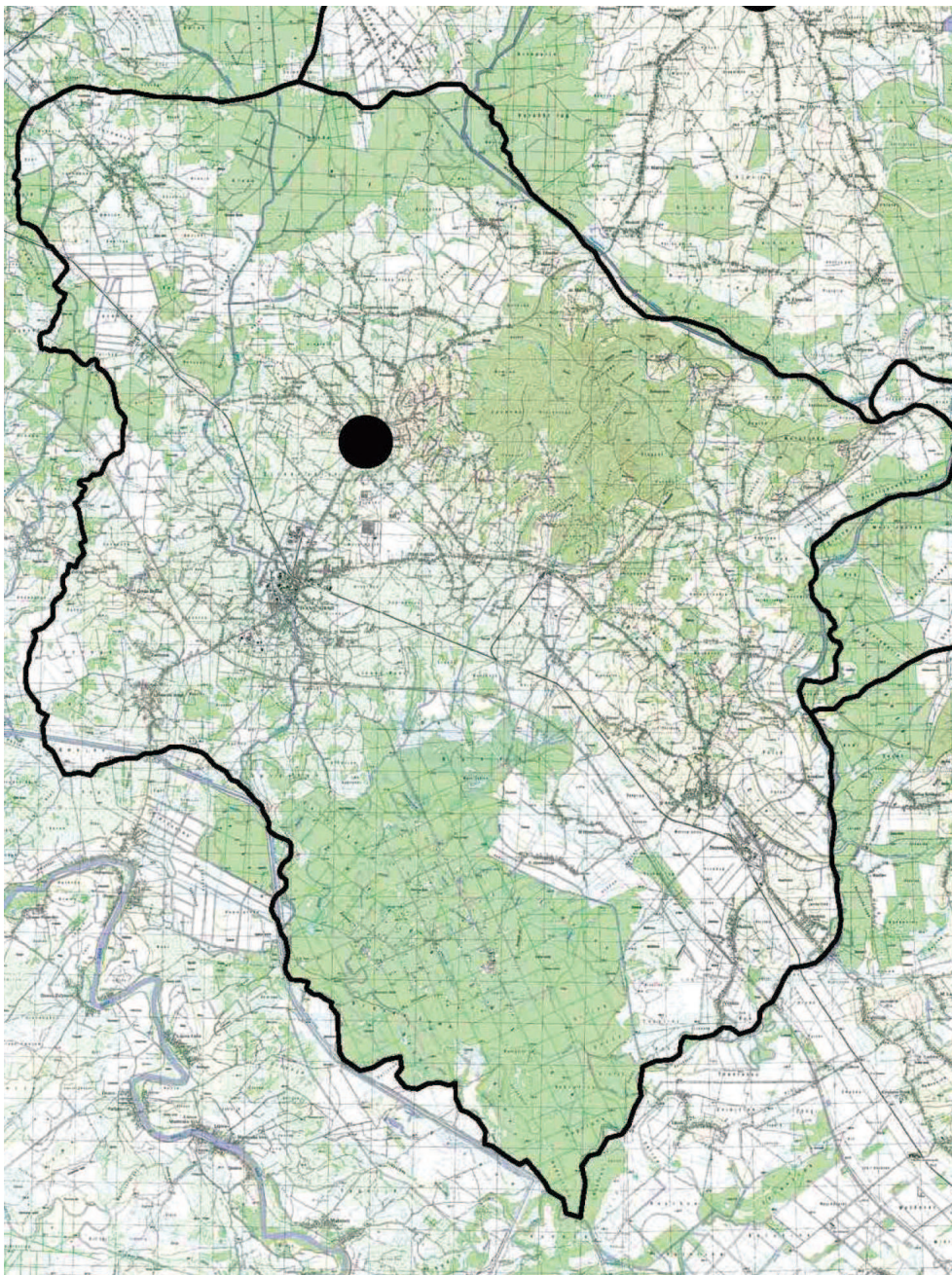
te je ukazano na to da su upravo oni poticajno djelovali na urbanizacijske procese.⁷⁶ Iako se sajam koji se održava na blagdan Velike Gospe izrijekom spominje tek 1404. godine, u te godine izdanoj povelji biskupa Eberharda navodi se da je to sajam koji Ivanić ima od svog utemeljenja, tako da treba pretpostaviti postojanje godišnjeg sajma već u vremenu sredine 13. stoljeća kada se naselje pojavljuje u povijesnim dokumentima kao (*nova*) *villa Iwanch*. Vjerske funkcije naselja tijekom 13. i 14. stoljeća ogledaju se u postojanju samostana i samostanske crkve sv. Marije, koja ujedno ima i funkciju župne crkve. Vjerska funkcija biva dodatno naglašena početkom 16. stoljeća kada biskup Luka Baratin (1500.-1510.) u Ivanić dovodi franjevce te im gradi samostan i crkvu.

Srednjovjekovno naselje Ivanić razvijalo se uz veliku cestu položenu usporedno s kastrumom i pretpostavljenom ranijom kapelom/crkvom sv. Ivana Krstitelja, u čemu se prepoznaje forma longitudinalnog tipa naselja razvijenog uz glavnu prometnicu. Prostorni smještaj tih dviju važnih zdanja (kastrum, crkva/kapela), duž istočne strane glavne prometnice, ukazuje da je upravo ona osnova oko koje se formira naselje. Gradnjom crkve sv. Marije naselje dobiva još jednu srednjovjekovnu prostornu odrednicu, a njen smještaj na rubnom dijelu naselja uobičajen je kod naselja na području današnje sjeverozapadne Hrvatske u tom razdoblju.⁷⁷ S obzirom na analizu prostora kao i utvrđivanja odnosa srednjovjekovnih struktura unutar tog prostora tijekom 13. i 14. stoljeća, može se pretpostaviti širenje naselja Ivanić u smjeru jugozapada, imajući prvenstveno na umu važnu prostornu točku koju naselje dobiva gradnjom crkve sv. Marije. Križanje dviju lokalno važnih prometnica između kastruma na sjeveru i župne crkve na jugu formiralo je ljevčkasti trg kao centar naselja pogodan za trgovinu.

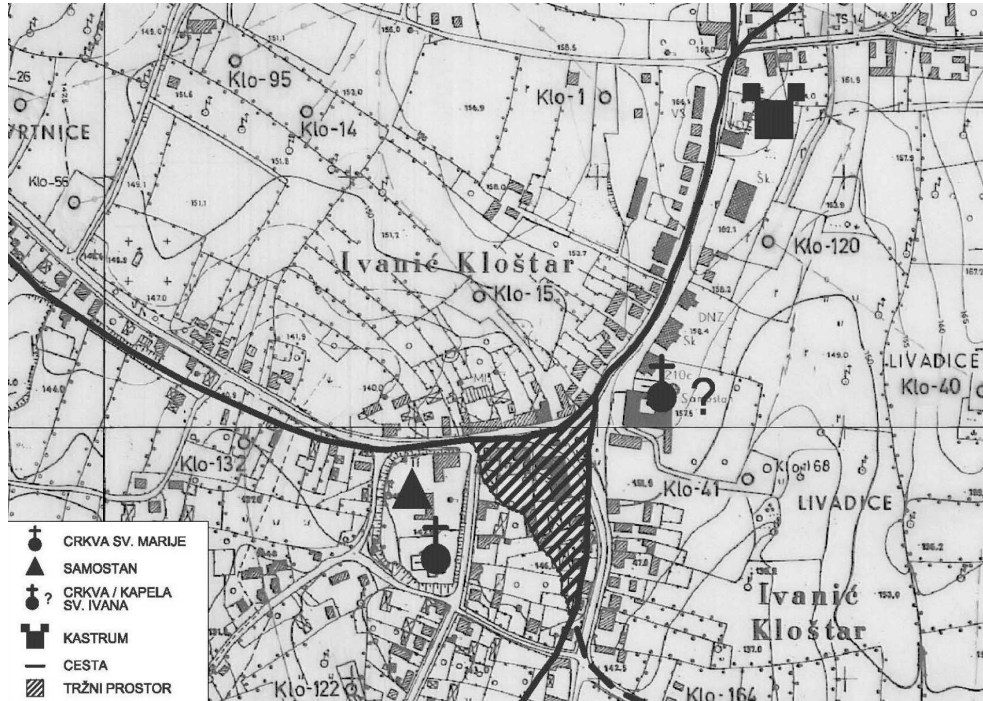
Prepoznata prostorna struktura srednjovjekovnog Ivanića, iako vidljiva u tragovima, važan je svjedok povijesti i kao cjelina ima ambijentalnu vrijednost. Iako arheoloških istraživanja u naselju nije bilo, povijesni izvori, stari zemljovidi, toponimi, ali i prostor, odnosno organizacija struktura u prostoru, omogućili su utvrđivanje osnovnih kontura srednjovjekovnog naselja. To je ujedno pridonijelo i tumačenju stvarnog prostornog položaja srednjovjekovnog Ivanića (Kloštar Ivanić), središnjeg naselja istoimenog biskupskog posjeda, odnosno županata.

⁷⁶ Budak, *Gradovi Varaždinske županije*, str. 16.

⁷⁷ Vučetić, *Prostorni razvoj privilegiranih*, str. 137, 153-154.

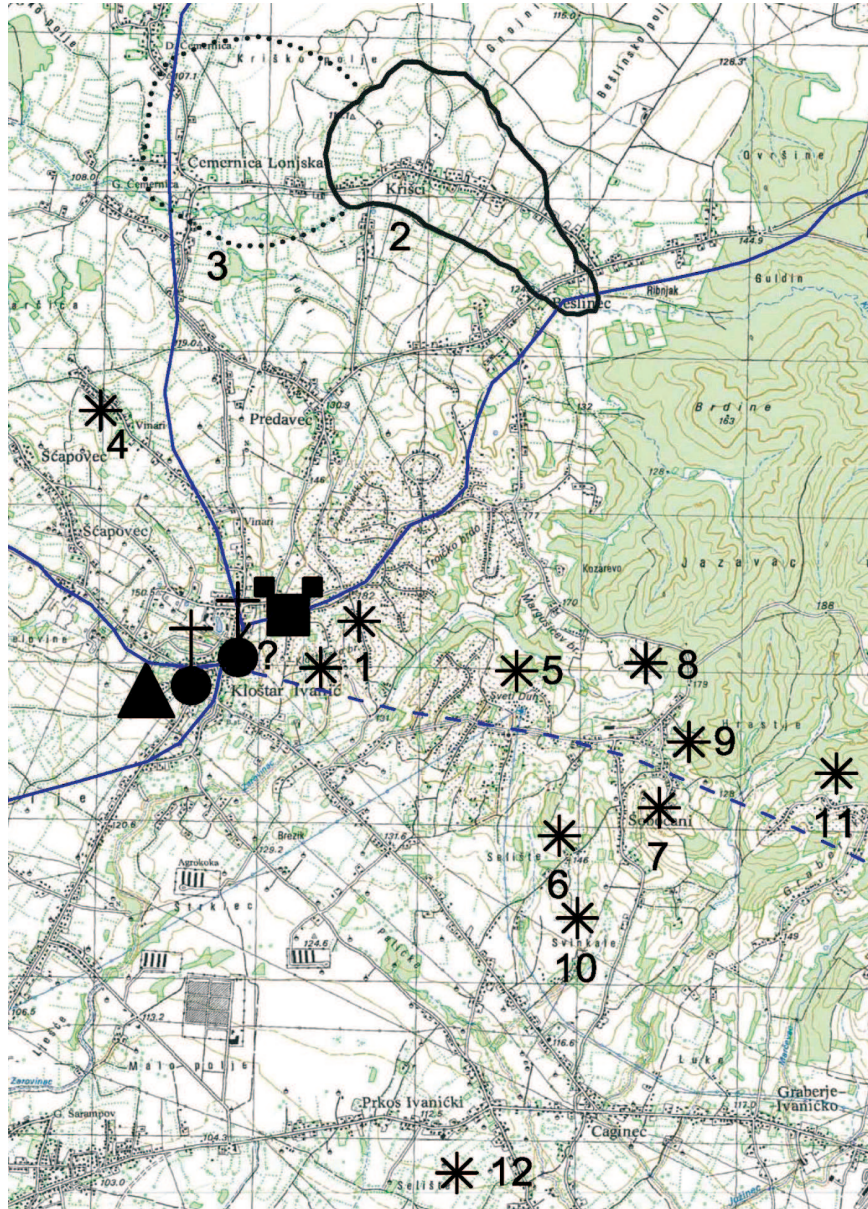
Slika 1. Područje srednjovjekovnog biskupskog posjeda Ivanić s označenim položajem središnjeg naselja. Podloga TK 1:25.000 (geoportal.dgu.hr).

Slika 2. Uže područje srednjovjekovnog naselja Ivanić (13.-14. stoljeće). Podloga TK 1:5.000 (geoportal.dgu.hr).

Slika 3. Crkva sv. Marije, pogled sa sjeveroistoka.

Slika 4. Pogled na naselje s jugozapada

Označena su indikativna mjesta naseljavanja (s obzirom na pov. izvore, odnosno toponime i njihov povoljan prostorni smještaj): (1) Starine, (2) Krišci/Križci, (3) Čemernica, (4) Vinari, Vinarčice, (5) Kod sv. Duha, (6) Selište, (7) Starine, (8) Lešće, (9) Hrastje, (10) Rastje, (11) Graberje (brdo), (12) Selište.

Slika 5. Šire područje srednjovjekovnog naselja Ivanić. Podloga TK 1:25.000
Strelicom je označen položaj kastruma (geoportal.dgu.hr).

Maja Cepetić

Medieval Ivanić – Its Development and the Spatial Organisation of Its Settlement

Summary

The medieval settlement of Ivanić, which was mentioned for the first time in 1246, was the centre of the namesake estate of the bishop of Zagreb. The estate was given to the bishopric by King Ladislav I, as a part of the larger estate of Dubrava, on the occasion of its foundation in the 1090s. Based on the analysis of historical sources, extant monuments of building heritage and field research, the author tries to establish the historical conditions influencing the development of medieval Ivanić, with the emphasis on the period of the thirteenth and fourteenth centuries.

Thanks to its advantageous geographical position on the great road connecting Zagreb and Čazma, the settlement developed into a privileged (bishop's) borough. Its importance as a centre of the local area was the result of a number of functions that the medieval settlement had (administrative, religious, judicial, and connected to traffic and trade), and these influenced its development to a great extent. The bishop's castle was a focus of administrative function (the seat of the estate and the castle district), and also of military defensive function in cases of need, as happened during the riot of the *praediales* in the 1230s. One of the most important economic functions of the settlement was certainly trade, for which its good position in terms of routes and traffic was certainly beneficial. The religious functions of the settlement in the thirteenth and fourteenth centuries may be seen from the fact that there existed a monastery and the monastic church of St. Mary, which simultaneously functioned as the parish church.

The medieval settlement developed alongside the great road, on the eastern side of which was placed the bishop's castle and probably a supposed chapel/church of St. John the Baptist, in that way belonging to the settlements of longitudinal shape developed alongside major traffic directions. The crossing of two locally important roads, the main street and the road coming from the south-west, created a funnel-shaped square forming the central part of the settlement, which was at the same time suitable for trading activities. On its south-western side, there existed the parish and monastic church of St. Mary, built in the time of Bishop Stephen II, through the building of which the settlement acquired another spatial determinant. Its placement on the periphery of the settlement is characteristic of the settlements of the area of present-day north-western Croatia in the High and Late Middle Ages.

Keywords: Slavonia, the High Middle Ages, the Archdiocese of Zagreb, Ivanić, urban topography